

Ersta Sköndal högskola
Socionomprogrammet 160 p

Barnets Röst i Vårdnadstvister

Zara Magnusson

Lina Rönnerblad

C-uppsats Socialt arbete, 10 poäng

T8R, 2006

Handledare: Julia Grosse

Examinator: Lars-Erik Olsson

FÖRORD

Det är ett faktum att vi snart tillhör en minoritet i Sverige, vi som inte är skilsmässobarn. Under utbildningen har vi mer och mer insett att vi har vuxit upp i en skyddad miljö där skilsmässor knappt har förekommit i bekantskapskretsen. Under våra praktikperioder och juridikkurser på socionomutbildningen har barn i vårdnadstvister belysts. Även genom den uppmärksamhet som media har skapat kring skilsmässor och barn som hamnar i kläm mellan två tvistande föräldrar har vårt intresse väckts för dessa barn. Vi har båda ett genuint intresse för barn, barns bästa och juridik. När möjlighet gavs genom c-uppsatsen ville vi ta chansen att kombinera dessa intressen. Resultatet blev en undersökning angående hur barns röst tas tillvara i en vårdnadsprocess. Genom att belysa detta utifrån olika professioner blev uppsatsen än mer tilltalande.

Vi är glada att här få presentera resultatet av tio veckors givande och hårt arbete. Vi vill också ta chansen att tacka några personer som speciellt har hjälpt oss under uppsatsskrivandet. Först vill vi tacka våra åtta intervjupersoner som har tagit sig tid och delat med sig av sina kunskaper och erfarenheter av barn i vårdnadstvister. Utan er hade det inte blivit någon uppsats. Sedan vill vi tacka vår handledare Julia Grosse som tålmodigt har guidat oss genom den process som ett uppsatsskrivande innebär. Du har varit en klippa. Vi vill även tacka Sanna, Per och Patrik som har korrekturläst vår uppsats. Till sist vill vi tacka våra respektive som har varit behjälpliga under skrivandet och som har varit ett stöd då uppsatsskrivandet har känts som ett oöverstigligt berg.

Vår önskan är att genom vår uppsats på något sätt hjälpa till att ytterligare belysa barnet i vårdnadstvisten. Kanske kan uppsatsen hjälpa någon att få upp ögonen för något av de barn som finns mitt i två föräldrars konflikt. I så fall är uppsatsen värd all tid och allt slit.

Stockholm, maj 2006

Zara Magnusson

Lina Rönnerblad

SAMMANFATTNING	4
FÖRKORTNINGAR	5
1 BAKGRUND	6
2 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR.....	7
3 METOD	8
3.1 VAL AV TEORI	9
3.2 LITTERATUR.....	9
3.3 INTERVJUER	10
3.3.1 Val av intervjupersoner	10
3.3.2 Intervjuguiden.....	10
3.3.3 Etiska överväganden.....	11
3.3.4 Bearbetning av intervjumaterialet.....	11
3.3.5 Validitet och reliabilitet.....	12
3.4 UPPDELNING OCH DISPOSITION.....	12
4 TIDIGARE FORSKNING	13
4.1 VÅRDNAD OCH VÅRDNADSTVISTER	14
4.2 BARNET OCH RÄTTSPROCESSEN	14
4.3 TINGSRÄTTENS FUNKTION VID VÅRDNADSTVISTER	15
4.4 BARNS DELTAGANDE I FAMILJERÄTTSLIGA PROCESSER	15
4.5 GLIMTAR AV BARN	16
4.6 EN INTERNATIONELL JÄMFÖRELSE	16
5 NÅGRA VIKTIGA BEGREPP.....	16
5.1 PARTSBEHÖRIGHET	17
5.2 TALERÄTT	17
5.3 PROCESSBEHÖRIGHET	17
5.4 VÅRDNAD	17
6 HISTORISK BAKGRUND.....	18
6.1 FÖRSTA FÖRSLAGET OM TALERÄTT	19
6.2 ÄNDRA FÖRSLAGET OM TALERÄTT.....	20
7 PRESENTATION AV INTERVJUPERSONER	21
7.1 FAMILJERÄTTSEKRETERARE.....	22
7.2 JURISTER	22
8 EMPIRI.....	23
8.1 BARNETS RÖST	24
8.1.1 Barnperspektiv.....	24
8.1.2 Barnets bästa.....	25
8.1.3 Tillvaratagande i profession.....	26
8.2 LAGSTIFTNINGEN OCH BARNKONVENTIONEN	29
8.2.1 Gällande lagstiftning	29
8.2.2 Barnkonventionen.....	30
8.2.3 Sveriges rapport till FN: s kommitté för barns rättigheter	31
8.2.4 Konventionen om utövandet av barns rättigheter.....	32
8.2.5 Barns möjligheter att få komma till tals	33
8.3 ÅLDER OCH MOGNAD	36
8.3.1 Åldersgräns.....	36
8.3.2 Mognad.....	37
8.3.3 Ålder och mognad enligt barnkonventionen.....	38
8.3.4 Tolkning av ålder och mognad	38
8.4 NACKDELAR FÖR BARNET	42
8.4.1 Barnets bästa och barnets vilja	42
8.4.2 Baksidan av att lyfta fram barnets röst.....	44
8.5 FÖRBÄTTRINGSFÖRSLAG	49
8.5.1 Liggande förslag.....	49

8.5.2 Utövandet av barns rättigheter i familjerättsliga processer.....	49
8.5.3 Nya vårdnadsregler.....	50
8.5.4 Intervjupersonernas förslag.....	51
9 PROFESSIONSTEORIER.....	55
9.1 PROFESSION OCH PROFESSIONALISERING	56
9.2 CYNISMEN.....	56
9.3 AUKTORITETSTEORIN.....	57
9.3.1 Professionell auktoritet.....	58
9.3.2 Byråkratisk auktoritet.....	58
10 ANALYS UTIFRÅN UPPSATSENS TEMAN.....	59
10.1 BARNETS RÖST	60
10.1.1 Iakttagelser och jämförelser utifrån teoretiska referensramar.....	60
10.1.2 Vår tolkning.....	61
10.2 LAGSTIFTNING OCH BARNKONVENTIONEN.....	62
10.2.1 Iakttagelser och jämförelser utifrån teoretiska referensramar.....	62
10.2.2 Vår tolkning.....	64
10.3 ÅLDER OCH MOGNAD	65
10.3.1 Iakttagelser och jämförelser utifrån teoretiska referensramar.....	65
10.3.2 Vår tolkning.....	66
10.4 NACKDELAR FÖR BARNET	67
10.4.1 Iakttagelser och jämförelser.....	67
10.4.2 Vår tolkning.....	68
10.5 FÖRBÄTTRINGSFÖRSLAG	69
10.5.1 Iakttagelser och jämförelser utifrån teoretiska referensramar.....	69
10.5.2 Vår tolkning.....	70
11 SLUTSATSER OCH EGNA REFLEKTIONER	72
11.1 JURISTER OCH FAMILJERÄTTSSEKRETERARE	72
11.2 STYRKOR OCH SVAGHETER	72
11.3 FÖRÄNDRINGAR	73
11.4 EGNA REFLEKTIONER	73
12 KÄLLFÖRTECKNING	77
BILAGOR.....	79
BILAGA 1- INTERVJUGUIDE.....	79
BILAGA 2 - INFORMATIONSBREV	81
BILAGA 3 - SAMTYCKESBREV	82

SAMMANFATTNING

Årligen berörs ett flertal barn av skilsmässor, vårdnadsutredningar och vårdnadstvister. I både barnkonventionen och föräldrabalken finns bestämmelser som reglerar att barn ska komma till tals och att hänsyn ska tas till barnets vilja i vårdnadstvister.

Syftet med uppsatsen är att undersöka hur olika yrkeskårer uppfattar tillvaratagandet av barnets röst i vårdnadstvister samt att undersöka hur gällande lagstiftning söker garantera barnets rätt att komma till tals. Våra frågeställningar fokuserar på styrkor och svagheter i dagens lagstiftning, förändringar som kan göras för att förbättra situationen för barn i vårdnadstvister samt hur jurister jämfört med familjerättssekreterare kan ta tillvara barnets röst i vårdnadstvister.

Uppsatsen består dels av en litteraturstudie och dels av en intervjustudie. Vi har genomfört åtta intervjuer med familjerättssekreterare och jurister som i deras yrkesroll kommer i kontakt med barn i vårdnadstvister. Genom att använda oss av kvalitativa intervjuer har vi kunnat ta del av intervjupersonernas tankar och erfarenheter i arbetet med barn i vårdnadstvister. Vi för en diskussion kring intervjumaterialet, gör en jämförelse mellan juristerna och familjerättssekreterarnas tankar kring temat samt kopplar litteratur till intervjumaterialet. Utifrån vår induktiva ansats gör vi även kopplingar till cynismen (Brante 1987) och auktoritetsteorin (Beckman 1989) för att få ytterligare perspektiv på vårt insamlade material.

Vi har kommit fram till att gällande lagstiftning till stor del garanterar barnets rätt att komma till tals. Dagens lagstiftning sätter barnet i centrum i mål och ärenden gällande vårdnad. De utredningar som gjorts den senaste tiden visar på en strävan mot en lagstiftning som fullt ut ska garantera barnets rätt att komma till tals. De brister vi kan se i dagens lagstiftning ligger främst på tillämpningsnivå. Barnet är beroende av skickliga tjänstemän som tar tillvara dess röst.

De två yrkeskårer vi har intervjuat har olika möjligheter och skyldigheter att ta tillvara barnets röst i sin yrkesroll. Trots att juristerna inte har det som sin främsta uppgift att ta tillvara barnets röst, så anser vi att de många gånger gör det indirekt. Vi tror att en ökad medvetenhet bland jurister om sina möjligheter att ta tillvara barnets röst, utan att för den skull frånga sin uppgift som klientens företrädare, skulle gynna barnet i vårdnadstvisten. Familjerättssekreterarna har ett stort ansvar i tillvaratagandet av barnets röst. Om familjerättssekreterarna inte tar sitt ansvar i samband med vårdnadsutredningen anser vi att barnets röst kan bli förbisedd i vårdnadstvisten.

FÖRKORTNINGAR

Barnkonventionen	Förenta Nationernas konvention om barnets rättigheter
BK	Förenta Nationernas konvention om barnets rättigheter
BO	Barnombudsmannen

BUP	Barn- och ungdomspsykiatriska mottagning
Dir	Direktiv
Ds	Departementsserien
FB	Föräldrabalken (1949:381)
Prop.	Regeringens proposition
RB	Rättegångsbalken (1942:740)
SOU	Statens offentliga utredningar
Utövandekonventionen	Europarådets konventionen om utövandet av barns rättigheter
FN	Förenta Nationerna

1 BAKGRUND

De senaste åren har ämnet skilsmässobarn och skilsmässans konsekvenser för barn debatterats i både media och bland professionella som arbetar med den här målgruppen. Uttryck som jorjor-barn, vårdnadstvister, samarbetssamtal, växelvis boende, plastmammor, plastpappor, gemensam vårdnad, delad vårdnad, umgänge, boförälder, vårdnadshavare, halvsyskon, kärnfamilj, familjekonstellationer, barnperspektiv och familjerådgivning är idag etablerade uttryck. Inte

enbart bland dem som i sitt yrke kommer i kontakt med skilsmässor, utan även bland dem som inte direkt berörs av skilsmässor. Hur många barn är det då som berörs av detta egentligen?

Barnombudsmannen (BO) ska enligt lag sammanställa statistik om barns och ungas levnadsvillkor i Sverige. Sedan 1995 har BO vart tredje år kommit med en rapport tillsammans med Statistiska Centralbyrån som heter *Upp till 18*. Den senaste rapporten kom 2004.

Rapporten visar att bland barn från noll till sjutton år lever 73 procent med sina ursprungsföräldrar. Enligt rapporten fick 50 000 barn uppleva att deras föräldrar skilde sig 2002 (BR 2004:06 s. 28-29).

Enligt rapporten är det vanligast att föräldrarna fortsätter att ha gemensam vårdnad om barnen efter separationen (a. a.:30-31). Enligt domstolsverkets statistik från 2005 har antalet mål i tingsrätten där talan väckts om vårdnad om barn minskat från 3 196 stycken år 2001 till 2628 stycken år 2005 (Domstolsverket 2006).

Det är många barn som årligen berörs av skilsmässor, vårdnadsutredningar och vårdnadstvister. Barnkonventionen säger att barn har rätt att komma till tals i frågor som berör dem (Hammarberg 2006:38). I Sveriges lagstiftning finns, gällande vårdnadsutredningar och vårdnadstvister, skrivet i föräldrabalken (FB) att hänsyn ska tas till barnets vilja i beaktande av ålder och mognad (6 kapitlet 2 b § FB). Vi frågar oss hur detta efterlevs, om lagstiftningen är tillräcklig för att barnets åsikt ska komma fram och vi undrar särskilt hur jurister tar tillvara barnets vilja i vårdnadstvister i jämförelse med familjerättssekreterare.

2 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Huvudsyftet är att undersöka hur olika yrkeskårer uppfattar tillvaratagandet av barnets röst i vårdnadstvister. Delsyftet är att undersöka hur gällande lagstiftning söker garantera barnets rätt att komma till tals. Följande frågeställningar fungerar som ett led i att besvara syftet.

- Hur kan jurister jämfört med familjerättssekreterare ta tillvara barnets röst i vårdnadstvister?
- Vilka styrkor och svagheter uppfattar de två yrkeskårenna att det finns i den svenska lagstiftningen gällande vårdnadstvister?
- Vilka förändringar anser yrkeskårenna kan göras för att förbättra situationen för barn i vårdnadstvister?

3 METOD

För att inhämta kunskap till att uppfylla vårt syfte valde vi att använda oss av kvalitativa intervjuer. Vi ville kunna fånga juristers och familjerättssekreterares erfarenheter, tankar och upplevelser om vårdnadstvister i deras yrkesroll. För att kunna ta del av deras livsvärld ansåg vi att kvalitativa intervjuer var den mest lämpade metoden att använda (Kvale 1997:70). Vi utförde

även en litteraturstudie för att få en större bredd på vår uppsats. Genom litteraturstudien fick vi en allmän kunskapsbas angående vårdnadstvister.

Vi utgick ifrån ett induktivt tänkande. Induktion är en slutledningsmetod som innebär att man från enskilda fall sluter sig till allmänna lagar (Brante & Fasth 1982: 46). I vår uppsats utgick vi från vårt insamlade empiriska material och kopplade det till två professionsteorier, cynismen (Brante 1987) och auktoritetsteorin (Beckman 1989).

3.1 Val av teori

Vårt huvudsyfte i uppsatsen är att undersöka hur olika yrkeskårer uppfattar tillvaratagandet av barnets röst i vårdnadstvister. Utifrån det material vi samlade in ansåg vi det intressant att belysa vad som händer i mötet mellan olika yrkeskårer som ska samarbeta, men som har olika fokus och intressen.

Vi valde att analysera delar av vårt material utifrån två professionsteorier, cynismen (Brante 1987) samt teorin vi valde att kalla auktoritetsteorin (Beckman 1989). Dessa professionsteorier använde vi som verktyg för att analysera vårt empiriska material i slutet av uppsatsen. De böcker, angående teorierna, vi valde att utgå ifrån är båda från slutet av 1980-talet. Vi sökte senare skriven litteratur utan att hitta någon som vi upplevde relevant för vår uppsats.

Cynismen (Brante 1987) har sin tydliga utgångspunkt i Max Webers monopoliseringsteori och ger en ytterligare dimension på vad *stängning* kan innebära inom och mellan yrkeskårer. Svante Beckmans (1989) teori, auktoritetsteorin, ger en intressant vinkel på samarbete mellan auktoriteter vilket vi inte har hittat i någon annan teori.

3.2 Litteratur

I vår uppsats har vi använt oss av tillgängligt material på området såsom lagar, förarbeten, tidigare forskning och juridisk doktrin.

Vi började söka information på Riksdagsbiblioteket. Vi tog fram de propositioner och SOU-rapporter som ligger till grund för dagens lagstiftning samt sökte i databaser efter juridiska publikationer (förarbete samt juridisk doktrin), vilka behandlar ämnet ”Barnets röst i vårdnadstvister”. Vi sökte även tidigare forskning i ämnet via databaserna Libris, EBSCOhost samt Academic Search Elite. De sökord vi använde var *vårdnad*, *vårdnadstvister*, *barnets röst* samt *barn och vårdnad*. Dessutom sökte vi på de engelska sökorden *child*, *voice*, *divorce* samt *costudy*. Vi letade även, genom hänvisningar i litteratur, oss vidare till ytterligare litteratur. De juridiska publikationerna var viktiga för att förstå vilka juridiska verktyg jurister samt familjerättssekreterare har för att ta tillvara barnets röst samt vilka förslag som har funnits tidigare angående att ta tillvara barnets röst. Vi sökte även via Libris databas, Academic Search Elite,

EBSCOhost samt Google scholar internetsökning efter en teoribildning angående olika yrkeskårers samarbete. Vi sökte på orden *profession och teori*, *samarbete och profession* samt *vetenskapsteori och profession*. Vi använde teorierna för att kunna förstå och analysera vårt insamlade material ytterligare.

3.3 Intervjuer

Vi deltog båda två vid samtliga intervjuer. En av oss intervjuade medan den andra förde anteckningar samt ställde följdfrågor. Intervjuerna spelades in på ljudfil och genomfördes i april månad 2006 på intervjupersonernas arbetsplats. Intervjuerna var mellan 30-60 minuter långa.

3.3.1 Val av intervjupersoner

Vi valde att intervjua fyra familjerättssekreterare och fyra jurister. Anledningen till att vi valde två yrkeskårer var att vi ville belysa de olika perspektiv som dessa två yrken har på vårdnadstvister och hur deras yrkesroll eller profession påverkar hur de tar tillvara barnets röst i vårdnadstvister. Vi valde familjerättssekreterare eftersom de främst arbetar med barn i vårdnadstvister. Jurister, som företräder föräldrar i vårdnadstvister, intervjuade vi eftersom de kan ge ett juridiskt perspektiv på barnets röst i vårdnadstvisten. I nuläget finns det inte någon som företräder barnet i vårdnadstvisten utan det är vårdnadshavaren som ska företräda barnet i juridiska tvister då barnet inte har talerätt. Eftersom barn inte har talerätt i vårdnadstvister och därför företräds av vårdnadshavaren i den juridiska tvisten tillfrågade vi vårdnadshavarens juridiska ombud hur de ser på sin roll att tillvarata barnets röst.

Vi kom i kontakt med jurister genom Advokatsamfundets hemsida. Vi ringde till jurister och advokater som genom hemsidan uppgav att de arbetade med familjerätt. Familjerättssekreterare kom vi i kontakt med genom att ringa runt till de olika stadsdelarna i Stockholms stad, samt några kranskommuner.

3.3.2 Intervjuguiden

Intervjuguiden byggdes upp ur en halvstrukturerad form (bilaga 1). Vi använde oss av en intervjuguide med huvudfrågor och underfrågor. Det fanns dock utrymme att vara flexibel, till exempel möjlighet att ställa följdfrågor eller att ändra ordningsföljd på frågorna (Kvale 1997:117). Frågorna innefattade fyra huvudrubriker för att uppfylla vårt syfte. Dessa var Barnets röst idag, Arbetsmetod, Gällande rätt samt Utifrån profession. Då vi senare gjorde en kategorisering av teman i uppsatsen använde vi inte intervjuguidens rubriker. Intervjuerna gav oss en vidare bild av vårdnadstvister ur vilken vi plockade ut de teman till uppsatsen som uppfyllde vårt syfte. Dessa

teman var Barnets röst, Lagstiftningen och barnkonventionen, Ålder och mognad, Nackdelar för barnet och Förbättringsförslag.

3.3.3 Etiska överväganden

Med utgångspunkt i Lagen (2003:460) om etikprövning av forskning som avser människor 16 § har vi funnit riktlinjer för hur vi ska informera våra intervjupersoner. Informationen är viktig för att intervjupersonen ska känna sig trygg i intervjusituationen samt vara försäkrad om att vår forskning bedrivs på ett korrekt sätt.

Vid den första kontakten med intervjupersonerna informerades de om den övergripande tanken för vår c-uppsats och syftet med den. Därefter skickade vi ut ett mail (bilaga 2) till våra intervjupersoner där vi informerade mer grundligt om vårt syfte, vår metod, forskningens huvudman, det frivilliga deltagandet och rätten att avbryta sin medverkan. Information lämnades även om intervjutillfallets längd, plats och tid för intervju samt att intervjun skulle spelas in. Intervjupersonen fick även veta att materialet skulle hanteras varsamt samt förstöras då bearbetningen slutförts. Brevet innehöll ett erbjudande om att ta del av den färdiga uppsatsen, samt information om att uppsatsen kommer att finnas i två exemplar på Sköndals högskolebibliotek.

Vid intervjutillfället ombads intervjupersonen skriva under att hon/han tagit del av informationen i samtyckesbrevet (bilaga 3). Vi önskade nämna våra intervjupersoner vid namn i uppsatsen och bad därför om deras samtycke. Samtliga intervjupersoner accepterade vår önskan.

En faktor i vår studie som hade kunnat bli ett etiskt dilemma var när våra intervjupersoner uttalade sig om mål och ärenden vilka innefattas av sekretessen. Vi upplevde dock inte det som något problem då inga namn eller detaljer angavs. För övrigt såg vi inga specifika etiska dilemman då intervjupersonerna uttalade sig i tjänsten och inga privata eller känsliga angelägenheter berördes under intervjuerna.

3.3.4 Bearbetning av intervjumaterialet

Vi skrev ut intervjuerna ordagrant. I uppsatsen valde vi att redovisa intervjuerna i följande teman Barnets röst, Lagstiftningen och barnkonventionen, Ålder och mognad, Nackdelar för barnet och Förbättringsförslag. Under varje tema redovisade vi först den empiri, utifrån litteraturstudier, som sätter vårt intervjumaterial i sitt sammanhang. Därefter redovisade vi vårt empiriska intervjumaterial. I uppsatsens slutskede redovisade vi iakttagelser och jämförelser av empirin utifrån teoretiska referensramar. Vi avslutade med egna reflektioner.

3.3.5 Validitet och reliabilitet

Vårt huvudsyfte är att undersöka hur olika yrkeskårer uppfattar tillvaratagandet av barnets röst i vårdnadstvister och vårt delsyfte är att undersöka hur gällande lagstiftning söker garantera barnets rätt att komma till tals. Med validitet menas att vi mäter det som vi avser att mäta (Kvale 1997:215). Vi har under arbetet upprepade gånger blickat tillbaka till våra syften och frågeställningar för att på så sätt kontinuerligt säkra validiteten på vår empiri. Vi har även noga utarbetat våra intervjufrågor för att de ska stämma överens med våra syften i uppsatsen. Anledningen till det är för att vara säker på att våra frågor är relevanta för att besvara syftena.

Reliabiliteten ska försäkra pålitligheten och tillförlitligheten i uppsatsen (Kvale 1997:213). För att få en hög tillförlitlighet i vår undersökning valde vi att spela in intervjuerna på ljudfil för att sedan lyssna på dem och skriva ner dem ordagrant. Vi var båda närvarande vid intervjuerna för att ytterligare öka tillförlitligheten. Vi tror att vårt insamlade material kunde vara mer tillförlitligt om vi hade haft mer vana att intervjua. Vi lärde oss efterhand som vi genomförde intervjuerna att omformulera vissa frågor och ställa relevanta följdfrågor. Trots detta är vår uppfattning att de svar vi fått under intervjuerna är tillförlitliga. Vi har även återkommit till några intervjupersoner där vi har velat få ett förtydligande angående vad de sagt.

3.4 Uppdelning och disposition

Vi genomförde fyra intervjuer var. Lina intervjuade Douglas Bigosinski, Görel Envall, Mona Kimbel och Bengt Sundqvist. Zara intervjuade Michelle Rosenthal, Margareta Kindstedt, Kerstin Lantz och Göran Fredlund. Vi renskrev de intervjuer som vi själva inte hade genomfört för att vi skulle lära känna varandras material bättre. I uppsatsen hade Zara huvudansvaret för avsnitten om tidigare forskning, professionsteorier, några viktiga begrepp, historisk bakgrund och förändringsförslagen. Lina hade huvudansvar för avsnitten om Barnets röst, Lagstiftningen och barnkonventionen, Ålder och mognad samt Nackdelar för barnet. Vi var dock delaktiga i varandras delar och både korrekturläste samt gav varandra respons på det vi skrev.

I inledningen av uppsatsen beskriver vi varför vi har valt ämnet barnets röst i vårdnadstvister. Vi gör även en sammanfattning av uppsatsen. Därefter ger vi, i kapitel ett, en statistisk kunskapsbakgrund angående skilsmässor och vårdnadstvister i Sverige idag.

I kapitel två och tre beskriver vi syftet, frågeställningar samt metoden för uppsatsen. Vi beskriver även de etiska överväganden vi gjort under uppsatsskrivandet. Tidigare forskning beskrivs i kapitel fyra och några för uppsatsen viktiga juridiska begrepp i fem. Vi beskriver de förslag som har lagts genom åren för att underlätta för barn i vårdnadstvister att komma till tals i

kapitel sex. Våra intervjupersoner beskrivs i kapitel sju samt hur de kommer i kontakt med barn i vårdnadstvister.

I kapitel åtta redogör vi först utifrån litteraturstudier följt av det empiriska intervjumaterial som utifrån uppsatsen fem teman. I första temat, Barnets röst, beskriver vi vad barnets röst innebär för oss och hur begreppet går att definiera. Dessutom får intervjupersonerna svara på hur de upplever att barnets röst lyfts fram samt hur de kan tillvara ta barnets röst i sin yrkesroll. Andra temat, Lagstiftning och Barnkonventionen, berör gällande lagstiftning, barnkonventionen, Sveriges rapportering till FN: s barnkommitté, utövandekonventionen angående barnets röst samt intervjupersonernas tankar om dessa. I tredje temat, Ålder och mognad, redogör vi för tankarna bakom lagstiftarens ord ”ålder och mognad” som finns i 6 kapitlet 2 b § FB. Dessutom beskriver vi intervjupersonernas tolkning av begreppet, samt deras tankar runt den i praxis tillämpade tolvårsgränsen för då barn får komma till tals i vårdnadstvister. Ett fjärde tema, Nackdelar för barnet, som vi belyser är baksidorna av att lyfta fram barnets röst utifrån ett prejudicerande rättsfall, intervjupersonerna belyser de nackdelar som de upplever finns med att lyfta fram barnets röst och de diskuterar även om barnets vilja är till barnets bästa. Under det sista temat, Förbättringsförslag, beskriver vi de förslag som finns idag för att förstärka barnets röst samt intervjupersonernas egna förslag på detsamma. Cynismen (Brante 1987) och auktoritetsteorin (Beckman 1989) vilka är våra teoretiska utgångspunkter för uppsatsen redogörs i kapitel nio. I kapitel tio iakttar, jämför och tolkar vi vårt empiriska material utifrån teoretiska referensramar med utgångspunkt i uppsatsens fem teman. I kapitel elva presenterar vi våra slutsatser samt reflekterar över vårt insamlade material och våra slutsatser. Avslutningsvis redogör vi i kapitel tolv för de källor vi använt i uppsatsen.

4 TIDIGARE FORSKNING

Vi har haft svårigheter att finna tidigare forskning inom ramarna för vårt syfte. Enligt Lotta Dahlstrand är Ulla Jacobsson pionjär inom det rättsvetenskapliga området när det gäller att arbeta

för att främja barns möjligheter att delta i olika beslut som rör barnet (Dahlstrand 2004:25). Vi har funnit en rapport skriven av henne från 1978 vilken heter *Ett barns rättigheter* (Jacobsson 1978). Vidare har Ilse Wetter och Göte Appelberg skrivit en doktorsavhandling 1985 och 1986 i ämnet *Barnet och rätten, en undersökning om barns processrättsliga ställning i omhändertagandemål, vårdnadsmål och verkställighetsmål del I och II* (Appelberg & Wetter 1985-1986). På grund av att rapporterna är inaktuella har vi inte tagit del av dess innehåll. Nedan redogör vi för den tidigare forskning som vi tagit del av och som på något sätt berör vårt syfte.

4.1 Vårdnad och vårdnadstvister

I Johanna Schiratzkis avhandling om *Vårdnad och Vårdnadstvister* från 1997 skriver Schiratzki att betydelsen av barnets bästa i vårdnadssammanhang kan sammanfattas i två punkter. Dels har principen om barnets bästa fått genomslagskraft och medfört att barnets ställning har förändrats. Dels skriver Schiratzki att principen om barnets bästa används för att legitimera skönsbedömningar då det gäller avgöranden i rätten om vårdnad med mera (Schiratzki 1997:69).

Schiratzki skriver vidare att rättsutvecklingen angående vårdnad underbyggs utifrån värdebaserade samt rationellt baserade motiv. Hon menar att värderingarna i lagstiftningen har förskjutits under 1900-talet och att de rationella grunderna för lagstiftningen har minskat under den senare delen av 1900-talet. Hon skriver vidare att de värdebaserade, framförallt de pedagogiska, motiven i lagstiftningen har ökat avsevärt (a.a.:118-119).

Schiratzki menar att ett problem med svensk lagstiftning är att den inte utgör kärnan av svensk moral. Då lagstiftningen grundar sig på målsättningar vilka har sin utgångspunkt i allmän moral menar Schiratzki att det krävs en enhetlig syn på hur dessa målsättningar ska tolkas. Schiratzki menar att Sverige inte längre är homogent vad gäller värderingar. Det leder bland annat till att begrepp som barnets bästa tolkas olika (a.a.:357).

4.2 Barnet och rättsprocessen

Titti Mattsson, forskare i socialrätt, har undersökt hur barns mening framkommer och beaktas i mål om tvångsvård enligt LVU. Även om Mattssons studie inte rör barns rätt att komma till tals i vårdnadsmål anser vi det intressant att lyfta fram resultatet i hennes studie vilket visar att barns uttryckta vilja får begränsad betydelse vid tvångsomhändertaganden enligt LVU. Varken socialnämnden eller förvaltningsdomstolen talar med barnet. Hon skriver att även ombudet för barnet ibland låter bli att tala med barnet. Hon menar att det vanligaste sättet att inhämta kunskap om barnet är genom att tala med föräldrar, förskollärare, socialsekreterare och läkare (Mattsson 1998:53).

4.3 Tingsrättens funktion vid vårdnadstvister

Annika Rejmer, som är rättssociologisk forskare, har genomfört en studie av tingsrättens funktion vid handläggning av vårdnadstvister med utgångspunkt från barnets bästa. Hennes studie visar att de domare, advokater och socialsekreterare hon talat med har många års erfarenhet av arbete med vårdnadstvister, men mycket liten personlig erfarenhet av vårdnadstvister. Hennes studie påvisar att tingsrättens handläggningsordning garanterar rättsäkerhet på så sätt att båda föräldrarna får komma till tals. Hon skriver att handläggningen ska utgå från barnets bästa, men att de professionella som arbetar med vårdnadstvister upplever en svårighet med att tillgodose både föräldrarnas och barnens rättigheter. Det framkommer även en kritik i Rejmers empiriska undersökning mot att tingsrättens beslutsunderlag är otillräckligt (Rejmer 2003).

De professionella aktörerna (domare, advokater och socialsekreterare) i Rejmers undersökning menar att begreppet barnets bästa är otillräckligt definierat även om de ser begreppet som ett ”värdeöppet rättsfaktum” som ska fastställas i det enskilda fallet. Rejmers undersökning visar vidare att tingsrätten inte har ett av Svenska barnkommittén föreskrivet barnperspektiv, vilket leder till att det enskilda barnets bästa varken utreds eller beaktas i handläggningen. Tingsrättens bedömning av barnets bästa utgår istället från de omständigheter som beskrivs i rättskällorna. Där beskrivs dock enbart barns generella grundläggande behov. Angående advokater, domare och socialsekreterare visar Rejmers studie att de har en klar rollfördelning i tingsrättens handläggning av vårdnadstvister. Advokaten är företrädare för föräldern, socialsekreteraren utreder barnets bästa och domaren tar beslut om barnets bästa (Rejmer 2003).

4.4 Barns deltagande i familjerättsliga processer

Lotta Dahlstrand, forskare i civilrätt, har skrivit en doktorsavhandling i ämnet *Barns deltagande i familjerättsliga processer*. Dahlstrand skriver att det inte är självklart att en införd lagstiftning om barns rätt att komma till tals innebär att fler barn får uttrycka sina åsikter i praktiken och att det tas hänsyn till i domstolarnas handläggning (Dahlstrand 2004:155). I hennes studie framkommer att det föreligger en skillnad i antal barn som kommer till tals mellan de tingsrättsmål där det har gjorts en vårdnadsutredning och i de mål där ingen sådan har förekommit. I 79 % av de undersökta målen där en vårdnadsutredning har genomförts nämns barnets åsikter. Där ingen vårdnadsutredning har genomförts finns enbart uppgifter om barnets åsikt i 31 % av målen. Samma undersökning visar att de yngsta barnen (3-6 år) har svårt att komma till tals, men redan från sju års ålder blir det vanligare att redovisa barns vilja. I mål där barnen är över sju år, tydliga med sin vilja och det tydligt redovisas i målet får även i hög grad sina önskemål uppfylla av domstolen. Barn vars åsikter var oklara får inte sina önskemål infriade. I mål där barnets vilja inte

stämmer överens med vad som objektivt kan anses vara barnets bästa har ålder en stor betydelse för om domstolarna ska beakta barnets åsikter. Äldre barn har lättare än yngre barn att få gehör för en viljeyttring som inte stämmer överens med vad som objektivt sett ses som barnets bästa (a.a.:272-275).

4.5 Glimtar av barn

Socialstyrelsen har undersökt följderna av 1998 års vårdnadsreform vilken innebar flera förändringar i FB. Kontentan av förändringarna var att föräldrar så långt som möjligt skulle komma överens i frågor om vårdnad samt att gemensam vårdnad skulle nyttjas i större utsträckning. Dessutom öppnades möjligheten för att skriva avtal mellan föräldrar om vårdnad. En jämförelse gjordes mellan 1999 och 2002 års samtliga tingsrättsdomar vilka rörde vårdnad, boende och umgänge (Socialstyrelsen 2004:3). I undersökningen framkom att kritik ibland riktas i domar mot socialtjänstens vårdnadsutredningar. Kritiken handlar om kvaliteten på dokumentation samt grad av objektivitet och skicklighet i utredningen. Vidare visar undersökningen att barnets inställning tydligt framkommer i cirka en femtedel av domarna. I hälften av målen framgår inte barnets åsikt och inte heller om vårdnadsutredaren haft någon kontakt med barnet. Socialstyrelsen skriver att det är familjerättssekreteraren som ansvarar för att framföra barnets röst och påpekar att barn är ”osynliga” i alltför många domar (a.a.:7-8).

4.6 En internationell jämförelse

I en brittisk studie har Andy Bilson och Sue White jämfört åtta länders modeller för hur barns åsikter och intressen representeras i domstol. Den litteratur de har studerat visar på att barn behöver någon som representerar dem i rättsliga processer som rör barnets personliga angelägenheter. Det är svårt för advokater att företräda barnet då de saknar specifik kunskap om barn och i de fall barnet själv inte kan instruera sin juridiska representant (Bilson & White 2005:233).

5 NÅGRA VIKTIGA BEGREPP

Barn har i nuläget väldigt begränsade processuella rättigheter i mål och ärenden om vårdnad (Dahlstrand 2004:112). Nedan finns tre processuella rättigheter beskrivna. Dessa är centrala i

de förslag på hur barnets röst ska bli hörd i vårdnadstvister, vilka har lagts från 1979 och fram till idag. Dessutom definieras vårdnad då begreppet är centralt i uppsatsen.

5.1 Partsbehörighet

Rättegångsbalken 11 kapitlet 1 § första stycket (RB) säger att alla fysiska personer, alltså även barn, har partsbehörighet. Det innebär en rätt att överhuvudtaget kunna vara part i en rättegång (SOU 1987:7 s. 58).

5.2 Talerätt

För att uppträda som part i en rättegång ska man ha ett erkänt intresse i den sak rättegången gäller, talerätt. Talerätten innebär normalt:

- Rätt att väcka talan, initiativrätt.
- Kan krävas förekomma som svarande eller motpart i processen.
- Rätt att förse processen med beslutsunderlag i form av utredning, bevisning och argumentation.
- Rätt att överklaga beslutet.

Det är inte självklart med alla dessa rättigheter när man har talerätt. Man kan till exempel ha talerätt utan att ha initiativrätt (SOU 1987:7 s. 58).

5.3 Processbehörighet

Att en person har talerätt innebär för den skull inte alltid att man får föra sin egen talan i en rättegång. För detta krävs även att man är processbehörig. Processbehörighet innebär att personen själv kan väcka talan och vidta andra processhandlingar (SOU 1987:7 s. 58).

Processbehörigheten hänger samman med den rättsliga handlingsförmågan. Eftersom barn i princip inte har någon rättshandlingsförmåga i svensk rätt, saknar barn också behörighet att själva föra sin talan i en rättegång. Om en person saknar processbehörighet måste dennes talan föras av en ställföreträdare. Det framgår av 11 kapitlet 1 § andra stycket RB. 10 kapitel 2 § FB säger att ställföreträdare för ett barn är dess förmyndare. Förmyndare för barn är vanligtvis föräldrarna. Föräldern representerar alltså barnet i processen. Vad föräldern företar sig i processen är bindande för barnet (Dahlstrand 2004:114-115).

5.4 Vårdnad

I föräldrabalkens 6 kapitel 1-2 §§ beskrivs barns rättigheter och vårdnadshavares ansvar. Första paragrafen säger att barn har rätt till omvårdnad, trygghet och god uppfostran och att de ska behandlas med aktning för sin person och sin egenart. I paragrafen står det även att barn inte får

utsättas för aga eller annan kränkande behandling. I 6 kapitlet 2 § andra stycket definieras vad vårdnad om ett barn innebär.

Den som har vårdnaden om ett barn har ett ansvar för barnets personliga förhållanden och skall se till att barnets behov enligt 1 § blir tillgodosedda. Barnets vårdnadshavare svarar även för att barnet får den tillsyn som behövs med hänsyn till dess ålder, utveckling och övriga omständigheter samt skall bevaka att barnet får tillfredställande försörjning och utbildning. I syfte att hindra att barnet orsakar skada för någon annan skall vårdnadshavare vidare svara för att barnet står under uppsikt eller att andra lämpliga åtgärder vidtas (6 kap. 2 § st. 2 FB).

I och med Proposition 1997/98:7 så eftersträvar lagstiftaren en ökad användning av gemensam vårdnad (Prop. 1997/98:7 s. 1). Till skillnad från tidigare kan domstolen numera förordna om eller vägra upplösa gemensam vårdnad mot en förälders vilja. Förutsättningen för gemensam vårdnad menar lagstiftaren är att ett sådant förordnande är till barnets bästa (a. a.:48).

6 HISTORISK BAKGRUND

Under de senaste 27 åren har det lagts fram flera förslag på hur barnets rättställning skulle kunna förstärkas med hjälp av lagstiftning. Det har bland annat lagts fram förslag på talerätt för barn. I dagens lagstiftning har man valt att gå en annan väg än att förstärka barnets röst genom talerätt.

Än idag finns dock talerätt som ett alternativ i debatten kring att förstärka barnets röst. Därför är det viktigt att förstå hur de tidigare förslagen kring talerätt har sett ut och varför de inte har antagits. Härmed redogör vi för de tidigare förslagen kring talerätt för barn.

6.1 Första förslaget om talerätt

Det första förslaget kring talerätt för barn i vårdnadstvister lades av *Utredningen om barnets rätt* i betänkandet SOU 1979:63. Där föreslog man att barn skulle ha en självständig partsställning och möjlighet att genom sin ställföreträdare kunna lägga fram egna yrkanden, föra fram egna bevis och överklaga till högre instans. Utgångspunkten för förslaget var att föräldrar och barn kan ha helt skilda intressen att bevaka i en skilsmässokonflikt. Utredningen menade att det strider mot barnets intresse att låta barnet företrädas av föräldrarna.

Utredningen ansåg även att det var otillfredsställande att barn hade så små möjligheter att påverka ett avgörande om vårdnad eftersom barnet inte kunde delta i rättegången som självständig part. Barnet kunde inte heller överklaga ett avgörande. Enligt utredningen skulle barn ges möjlighet att utföra alla de processhandlingar som är förknippade med talerätt, att väcka talan, föra talan som egen part i processen samt överklaga en dom. Barnet skulle även kunna begära en ”skilsmässa” från en förälder genom att ta upp frågan till prövning om överflyttning av vårdnaden från den ena föräldern till den andra. Däremot skulle barnet inte kunna initiera en förändring i de fall där föräldrarna har gemensam vårdnad och inte heller yrka för att föräldrarna ska få gemensam vårdnad. Man menade att gemensam vårdnad förutsätter att föräldrarna kan samarbeta. Var föräldrarna överens om gemensam vårdnad ansåg utredningen att det fick förutsättas vara till barnets bästa. Det var inte tänkt att barn skulle ha processbehörighet i sådana mål. Istället skulle barnet företrädas av en ställföreträdare (ett så kallat barnombud). Det diskuterades dock om barn som fyllt 15 år skulle ges processbehörighet, men utredningen ansåg att det kunde få till följd att barnet skulle lösa pubertetsbetingade konflikter med föräldrarna via en rättslig process. Att yngre barn skulle ha processbehörighet ansåg utredningen uteslutet då dessa inte ansågs kapabla att vare sig utse ombud eller ge dessa instruktioner.

Barnombudet skulle ha juridisk kunskap och kunskap om barn. Det skulle utses när sådant behövdes för att bevaka barnets rätt och bästa, men ej förordnas för barn som fyllt 15 år om barnet motsatte sig det. Ombudet skulle ha de befogenheter som barnet själv skulle ha haft som part i målet och ha till uppgift att bevaka barnets intressen (SOU 1979:63 s. 137 ff., Dahlstrand 2004:119-121).

Förslaget om talerätt för barn i vårdnadstvister godtogs inte. Man ansåg att frågan behövde övervägas ytterligare. Istället preciserades talerättsfrågan genom ett tilläggsdirektiv, Dir. 1984:34, vilket ledde fram till SOU 1987:7 (SOU 1987:7 s. 55).

6.2 Andra förslaget om talerätt

I betänkandet *Barnets rätt 3 Om barn i vårdnadstvister-talerätt för barn m.m.* – SOU 1987:7 kom ett omarbetat förslag där man övervägde i vilken omfattning barnet borde komma till tals i mål om vårdnad. I betänkandet föreslog man att barnet genomgående skulle få ställning som part, ha talerätt, i mål om vårdnad enligt FB (Prop. 1994/95:224 s. 69). Barnets talerätt föreslogs vara i princip obegränsad. Det enda barnet inte skulle kunna göra var att väcka talan i fråga om ändring om vårdnad, barnet skulle inte ha initiativrätt. I fall där ändring av vårdnad borde ske skulle det ligga på socialnämndens ansvar.

I förslaget menade man att äldre barn (från tolv år) skulle ha rätt att föra sin egen talan, vara processbehöriga, i alla mål som rör deras personliga angelägenheter. Då utredningen ansåg att föräldrarna i normalfallet kan företräda sina barn och bevaka barnets intressen, samt att en särskild företrädare för barnet kan äventyra samförståndet och samarbetsförutsättningarna mellan föräldrarna, föreslogs att det yngre barnet (under tolv år) enbart skulle företrädas av särskild ställföreträdare när föräldrarna inte kunde komma överens i vårdnadsfrågan eller då det antogs att föräldrarnas överenskommelse inte stämde med barnets vilja. Den särskilda ställföreträdaren föreslogs behörighet till att företräda barnet i alla delar, som till exempel, för att kunna överklaga en dom som gått barnet emot. Även äldre barn skulle enligt förslaget få en särskild ställföreträdare. Företrädarens roll i fråga om ett processbehörigt barn skulle vara att *biträda*, till skillnad från yngre barn då det handlade om att *företräda* barnet. Syftet med att göra barnet till part var att föräldrarna skulle bli mer benägna till samförståndslösningar och verka dämpande på motsättningarna mellan föräldrarna (Prop. 1994/95:224 s. 69-71).

I utredningen menades att ett problem med talerätten var att motsättningarna i vårdnadstvisten kunde öka. Meningen med talerätten är bland annat att den som har talerätt ska komma till tals och *ta ställning* i processen. Talerätt för barn skulle alltså kunna leda till att barnet tvingas ta ställning och välja sida. Föräldrarna skulle även kunna tänkas försöka påverka sitt barn och barnet skulle kunna bli en bricka i ett spel mellan föräldrarna (SOU 1987:7 s. 85).

I propositionen 1994/95:224 bedömde regeringen att inte införa någon talerätt för barn i mål och ärenden om vårdnad (Prop. 1994/95:224 s. 28). Orsakerna var flera. Dels skulle det kosta för mycket med särskilda företrädare, sedan verkade det svårt att principiellt låta en part komma ifrån att ta ställning. För de små barnen ansågs en företrädare hänvisad till den information som redan innan fanns hos rätten då en företrädare inte kunde prata med barnet. Det skulle alltså inte tillföra så mycket nytt. Talerätten för de äldre barnen skulle kunna innebära negativa konsekvenser för barnet, så som försämrad relation till föräldrarna efter avslutad tvist och att föräldrarna i större uträkning skulle försöka påverka barnet att ta ställning på ett visst sätt (a. a.:28-32).

7 PRESENTATION AV INTERVJUPERSONER

Vi kommer härmed att kort presentera våra åtta intervjupersoner. Vi redogör för deras arbetsplatser, hur länge de varit verksamma inom sitt område och på vilket sätt de kommer i kontakt med barn i vårdnadstvister genom sin yrkesroll.

7.1 Familjerättssekreterare

Kerstin Lantz har arbetat som familjerättssekreterare på Danderyds stadsdelsförvaltning i 3,5 år. Innan dess har hon ca två års erfarenhet av familjerätten. Hon är utbildad socionom och har arbetat med människor i olika sammanhang i över 30 år. Hon har vidareutbildat sig under åren, bland annat i psykosocialt behandlingsarbete. Kerstin berättar att hon kommer i kontakt med barn genom vårdnadsutredningarna som hon får i uppdrag att utföra av tingsrätterna.

Margareta Kindstedt arbetar på Östermalms stadsdelsförvaltning som familjerättssekreterare. Hon har arbetat med familjerätt sedan 1988. Till en början satt hon centralt på familjerättbyrån och hade hela Stockholm som sitt upptagningsområde. Under åren 1995-1997 ingick hon i ett försöksprojekt som slutade med att familjerätten placerades på 24 stadsdelar. Idag har några distrikt slagits samman. Margareta berättar att kontakten med barn i vårdnadsvister sker via föräldrarna. Hon träffar barnet både hemma hos vardera förälder men även på kontoret under en vårdnadsutredning.

Görel Envall har arbetat som familjerättssekreterare i 2,5 år på Bromma stadsdelsförvaltning. Görel är socionom sedan tio år. Hon har arbetat inom olika stadsdelar i Stockholms stad, framförallt med försörjningsstöd. Hon har även forskat en period på Socialhögskolan. Görel kommer i kontakt med barn i vårdnadsutredningar samt vid snabbupplysningar. Hon berättar att det är mer sällan än ofta som hon träffar barnen vid snabbupplysningar, men under vårdnadsutredningar träffar hon alltid barnen.

Mona Kimbel arbetar som familjerättssekreterare på Rinkeby stadsdelsförvaltning. Hon har arbetat som socionom sedan 1984 och med familjerätt sedan 2001. Mona kommer ibland i kontakt med barn i vårdnadsvister under samarbetsamtal med barnets föräldrarna, men det är framförallt under vårdnadsutredningen som hon träffar barnet.

7.2 Jurister

Göran Fredlund är advokat och har en egen advokatfirma som heter Advokatfirma Göran Fredlund. Göran har varit verksam som advokat sedan 70-talet. Göran berättar att som advokat hör det till undantagen att han kommer i direktkontakt med barn då det är sällan som föräldrarna har sitt barn med sig i mötet med honom. Han anser att det är familjerättssekreterarna som ska prata med barnet och därför brukar han avstå från kontakt med barn. Han berättar vidare att det är ytterst sällan som någon av föräldrarna vill att ombuden ska prata med barnet.

Michelle Rosenthal arbetar som biträdande jurist på Advokatgruppen i Stockholm AB. Där har hon arbetat i drygt tre år. Innan dess gjorde hon sin tingsmeritering på Huddinge tingsrätt.

Michelle berättar att hon aldrig träffar barnen i fråga personligen, utan hon träffar enbart klienten, alltså föräldrarna.

Douglas Bigosinski arbetar som biträdande jurist på sin fars advokatfirma, Advokatfirman Andreas Bigosinski. Douglas har arbetat med humanjuridik sedan 1992 i vilken vårdnadsmål ingår. Douglas berättar att han inte kommer i direktkontakt med barn i vårdnadstvister, men att han ibland får skrivelser/brev från äldre barn.

Bengt Sundqvist är advokat och har en egen advokatbyrå. Han har arbetat på advokatbyrå sedan 1991, är advokat sedan 1993 och har ett eget företag sedan 1996.

Bengt berättar att han inte har någon direktkontakt med barn i vårdnadstvister förutom i undantagsfall då barnet är lite äldre. Han försöker dock undvika det.

8 EMPIRI

Här följer redovisning av empiriskt material utifrån uppsatsens teman Barnets röst, Lagstiftningen och barnkonventionen, Ålder och mognad, Nackdelar för barnet och Förbättringsförslag. Under varje tema redovisas först den litteraturstudie vi gjort därefter redogörs för juristernas samt familjerättssekreterarnas perspektiv på temat.

8.1 Barnets röst

Med barnets röst menar vi barnets rätt att komma till tals i frågor som rör barnet i vårdnadstvister. Vi anser inte att barnet nödvändigtvis måste uttrycka någon vilja eller åsikt utan mer att barnet får utrymme att uttrycka sig. Vi instämmer även i det Hindberg säger ”att få tala och göra sin röst hörd är inte detsamma som att få bestämma, men borde innebära att vad man sagt blir bekräftat, att ens synpunkter blir seriöst bemötta och att man får förklaringar till varför beslut kanske blir annorlunda än man själv vill” (Hindberg 2003:19).

Principen om barns rätt att fritt få uttrycka sin åsikt och att bli hörd förutsätter att såväl myndigheter, kommuner, landsting som domstolar aktivt arbetar för dess genomförande. Barns rätt att bli hörd finns reglerat i de allra flesta lagar som rör barn som till exempel föräldrabalken, socialtjänstlagen, lagen om särskilda bestämmelser om vård om unga med flera (Hammarberg 2006:13).

I föräldrabalken trädde uttryckliga regler i kraft den 1 januari 1996 om barns rätt att komma till tals i mål och ärenden rörande vårdnad. Regleringen innebär att den som ska verkställa utredningen ska ta reda på barnets inställning och vilja vid bedömningen av barnets bästa i mål om vårdnad om det inte är olämpligt (Prop. 1994/95:224 s. 54). Enligt 6 kapitlet 19 § tredje stycket FB får rätten uppdra åt socialnämnden att verkställa den och enligt 6 kapitlet 19 § fjärde stycket FB ska den som verkställer utredningen, om det inte är olämpligt, söka klarlägga barnets inställning.

Ett perspektiv på barns rätt att komma till tals har sitt ursprung i ett rättighetsbaserat tänkande. Rättigheter har under hela 1900-talet lyfts fram som ett sätt att stärka förtryckta grupper ställning, exempelvis barn. Barn är ”förtryckta” och måste ges rättigheter för att kunna hävda sitt fulla människovärde. Enligt barnkonventionen är barns rätt att komma till tals en mänsklig rättighet (Hindberg 2003:11-13).

Barn kommer inte alltid till tals verbalt utan kan använda sig av andra uttrycksformer som exempelvis teckningar, lek eller genom kroppsspråk. Barn som befinner sig i en svår lojalitetskonflikt i förhållande till sina föräldrar kan ha svårt att uttrycka sig muntligen (Hindberg 2003:46-47).

Att, enligt SOU 1997:116, tala med det berörda barnet och utröna dess inställning anses ge en vägledning om vad som i det individuella fallet är barnets bästa (SOU 1997:116 s. 133 f.).

8.1.1 Barnperspektiv

Enligt förarbetena till socialtjänstlagen måste socialt arbete med barn utföras utifrån ett barnperspektiv, av den orsaken att barn inte själva kan göra sig hörda. Barnet är den svagare

parten och samhället kan sägas ha ett moraliskt ansvar att bevaka den svagare partens intressen. Ordet perspektiv betyder synvinkel, alltså att se ur barnets synvinkel, att se med barns ögon. Barnperspektiv kan även vara att den vuxne har barnet i sin synvinkel. Enligt socialstyrelsen ska vuxna se barnet och lyssna till barnets egna synpunkter och bilda sig en personlig uppfattning om barnet (Prop. 1996/97:124 s. 100).

Enligt SOU 2001:72 beror begreppet ”barnperspektiv” på om det är vuxna, samhället eller barnet själv som bedömer en situation. Vuxna lägger in sina egna värderingar, kunskap och erfarenheter till grund för sin uppfattning och kan inte se allt helt och hållet ur ett barns synvinkel. Samhället har ett barnperspektiv genom att i exempelvis lagar och forskning lyfta fram och fokusera på barnet (SOU 2001:72 s. 93 ff.).

I förarbetena sammanfattas barnperspektiv på följande sätt:

Barnkonventionen kan sägas utgöra vår tids samhälleliga barnperspektiv eftersom den uttrycker världssamfundets syn på barn och ungdomar. Konventionens grundsyn; varje barns rätt att utan diskriminering få sina rättigheter respekterade, principen om barnets bästa, om vikten att lyssna till barnet och om dess rätt till liv och utveckling, formar en hållning till barn på det internationella planet. Det krav som barnkonventionen ställer på världens stater är att detta förhållningssätt, detta barnperspektiv, skall genomsyra alla beslut som rör barn (Prop. 1996/97:124 s. 100).

Ibland står barnperspektivet i motsatsförhållande till ett vuxenperspektiv. Det ligger i vuxnas intresse såväl som barnets intresse att de vuxna får bästa möjliga stöd genom socialtjänsten. Vid en intressekonflikt mellan barnet och de vuxna måste emellertid barnets intresse ha företräde (a. a.:101).

8.1.2 Barnets bästa

Enligt förarbetena till föräldrabalken är barnets bästa väl förankrad i svensk rätt och central i barnkonventionens artikel 3 som säger att barnets bästa skall komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn (Prop. 1997/98:7 s. 47). I lagen står det i 6 kapitlet 2 a § FB att barnets bästa ska komma i främsta rummet vid alla avgöranden av frågor som rör vårdnad. Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet ska det fästas avseende särskilt vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Risker för att barnet utsätts för övergrepp, olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa ska beaktas (Föräldrabalken). Enligt förarbetena är det inte möjligt att ange mer utförligt och precist vad som anses vara barnets bästa utan att riskera att den individuella bedömningen går förlorad (Prop. 1990/91:8 s. 60 f.).

Enligt SOU 1997:116 kan principen om barnets bästa härledas ur två grundläggande tankar. Den ena är att barn har fullt och lika människovärde och alltså inte är mindre värda än vuxna.

Den andra tanken är att barn är sårbara och behöver särskilt stöd och skydd (SOU 1997:116 s. 125).

Enligt förarbetena finns det olika sätt att ta reda på vad som är det bästa för barn. Antingen gör beslutsfattare sina bedömningar på vedertagen erfarenhet och kunskap om barn. Eller så låter man barnet komma till tals och berätta vad barnet själv anser är dess bästa. Det optimala är att kombinera de två tillvägagångssätten (SOU 1997:116 s. 134).

8.1.3 Tillvaratagande i profession

De två yrkeskårer vi har intervjuat har olika möjligheter och skyldigheter att ta tillvara barnets röst i sin yrkesroll. Juristerna har främst ett klientintresse och det är deras huvudsakliga uppgift i vårdnadstvisten att föra förälderns talan. Familjerättssekreterarna ska däremot enligt lag tala med barnet och utvärdera dess vilja om det inte är olämpligt.

Juristernas perspektiv

Majoriteten av de jurister vi talat med anser sig inte ha ett ansvar för att barn ska komma till tals i vårdnadstvister. De motiverar det utifrån att de främst ska föra klientens (förälderns) talan.

Nej! Alltså jag har ett ansvar för att föra klientens talan inte barnets talan. Det kan tänkas syniskt, men det är så att gör jag inte det fullt ut så blir jag anmäld av klienten och då kan jag bli prickad för att jag inte har fört klientens talan (Bengt).

Vi ser tydligt i juristernas svar att de inte kommer i direktkontakt med barnen i vårdnadstvisten. De motiverar det utifrån att de främst företräder föräldern och att de skulle kunna hamna i en knepig situation om de skulle ha direktkontakt med barnet. Bengt förklarar det som att han då skulle gå från att vara ombud till att bli vittne i målet. Han poängterar även sin subjektivitet i yrkesrollen.

Och det betyder att om jag träffar ett barn så kan jag i min yrkesroll, utifrån min erfarenhet kan jag manipulera barnet att säga saker, att förstärka vissa saker. Det lär man sig i jobbet och det är inte lämpligt helt enkelt, beroende helt enkelt på att då kan motparten ifrågasätta barnets vilja, barnets synpunkt (Bengt).

Samtidigt som juristerna inte kommer i direktkontakt med barnet i vårdnadstvisten berättar de om flera sätt som de kan tillvarata barnets röst på. Douglas berättar att han ibland får brev från barn som vill uttrycka sin vilja i vårdnadstvisten. Han betonar att familjejuridiken har en särskild prägel och att han brukar försöka få klienten (föräldern) att ”se bortom hörnet”, alltså att sätta barnets bästa i fokus. Han berättar att han kan vara ganska bestämd mot klienten för att inte driva en konflikt på ett inhumant sätt.

Man försöker lämna alla de här vedergällningskänslorna i förhållande till den andra personen och se barnets bästa och ta ställning till om det verkligen är rätt att pressa på bara för att man har ett positivt litet halmstrå. Jag tror att jag är ganska stark och bestämd när det gäller det (Douglas).

Michelle påpekar att hon har ett ansvar som jurist för att föra processen på en rimlig nivå där man kan komma fram till en konstruktiv lösning. Hon anser att det gynnar alla parter, även barnet, eftersom konflikten inte förvärras.

Flera jurister berättar att de begär in en vårdnadsutredning eller utlåtanden från till exempel barn- och ungdomspsykiatri (BUP) under vårdnadstvisten. De säger att vårdnadsutredningen är mycket vanligt förekommande. Om inte den ena parten begär in den så gör den andra det. En jurist pratar dock om det val som hon och klienten gör då de begär in en vårdnadsutredning eller ett utlåtande från BUP. Hon säger även att om ett utlåtande går klienten emot så kan de avstå från att redovisa utlåtandet till rätten.

... har jag till exempel en klient som säger att barnet inte mår bra, då kan man till exempel föreslå att inhämta ett utlåtande från BUP, barn och ungdomspsykiatri, så barnet får komma till tals där. Sen kan man välja om man vill redovisa det till rätten. Då kan det oftast stå att barnet mår på det här sättet precis som min klient säger. Då kan man ge in det som skriftlig bevisning utöver en vårdnadsutredning (Michelle).

Familjerättssekreterarnas perspektiv

Vi ser många gemensamma drag i familjerättssekreterarnas arbetsmetoder. Alla familjerättssekreterare är måna om att ta tillvara barnets röst och ser det som sitt ansvar i vårdnadstvisten. De gör alla hembesök hos vardera förälder där de även träffar barnen. Besöken ger mycket information om samspelet mellan förälder och barn. De yngsta barnen träffar familjerättssekreteraren enbart vid hembesöken. Vi noterar att det varierar lite *när* familjerättssekreterarna börjar samtala med barn. Görel berättar att hon börjar samtala med barn från tre års ålder, Mona börjar vid fyra till fem år, Margareta vid fem år och Kerstin vid fem till sex års ålder.

Så här säger Margareta som brukar samtala med barnet från fem års ålder.

... det fungerar jättebra och det är ingen som någonsin strejkat eller inte velat följa med in på rummet. Absolut inte! Jag tycker barn är rätt modiga, om man tänker på *det*. Vi träffar barn från det att de börjar prata i princip. Inte ensamma när de är jättesmå för det funkar ju inte. Det beror på mognad och ålder också många gånger men man brukar säga från fem (Margareta).

Alla familjerättssekreterare utom en träffar barnet utan föräldern. Mona, som träffar barnet med föräldrarna, utgår från en tanke om att barnet behöver ett godkännande från föräldern för att prata med en främmande person. Godkännandet får barnet genom att föräldern närvarar vid samtalet med familjerättssekreteraren.

... jag behöver skapa en bra relation till föräldern för barnet är inte oavhängigt sin förälder. Om barnet får godkänt av föräldern att prata med mig så kommer barnet att börja prata mycket lättare än att jag kastar mig över barnet direkt utan att det har fått förälderns godkännande. Det här är en okej person, det är okej att prata med henne (Mona).

De övriga anser att barnet är friare om de får samtala utan förälderns närvaro. Görel säger att föräldrar ofta berättar att barnet verkar lättat efter några samtal med henne.

... den utredande delen av mig vill ju veta så mycket som möjligt och då vill jag att barnen ska vara så fria som möjligt, och sedan handlar det också om att jag får för mig att många går med frågor och undringar. Då tänker jag att åtminstone vid något tillfälle ge dem det utrymmet, att få ställa de frågorna utan att någon förälder är med. Sedan skulle man aldrig göra det på bekostnad av att de blir oroliga eller rädda eller så. Oftast blir det lite roligt liksom. Någon som är så totalt uppmärksam på dem. (...) Och man ritar och man får leka och greja så jag upplever inte att de tycker att det är särskilt... det kan ju vara jobbigt men majoriteten av föräldrar säger att barn är lättade efter att ha varit här några gånger och då är man nöjd (Görel).

Vi ser att det varierar hur många samtal familjerättssekreterarna har med barnen. Är barnet äldre (över tolv år) så kan det räcka med två samtal medan ett yngre barn kan behöva tre till fyra samtal. Kerstin anser inte att man ska utsätta barnen för alltför stora påfrestningar genom att träffa dem för ofta. Hon berättar att det är blandade känslor hos barnet inför mötet med henne.

För många är det så ångestladdat och ångestfyllt, att de vet att deras föräldrar är i en konflikt och att de vet att det de säger kanske blir avgörande för utfallet i tingsrätten. Sedan finns det en del som verkligen vill komma hit, som bestämt sig och vet vad de vill (...) och andra som tycker att det är skönt att någon lyssnar på dem. De flesta gillar inte att komma hit, de känner sig mer eller mindre hitsläpade (Kerstin).

Utifrån intervjuerna framkommer att i samtalen med barnen använder familjerättssekreterarna ett flertal metoder. De yngsta barnen leker de med. De berättar att leken i sig kan säga mycket om barnet och föräldrarnas konflikt. Nallekort är något som alla familjerättssekreterare använder. Det är bilder på nallar som gestaltar olika känslor. De kan hjälpa barn att till exempel uttrycka hur de känner sig i olika situationer. De använder även Emma-dockor mycket. Det är ansiktslösa

trädockor som barnen använder till att till exempel visa hur familjen ser ut. Förutom nallekorterna och Emma-dockorna brukar familjerättssekreterarna använda sig av nätverkskarta, livslinje och utvecklingsträd. Det är olika metoder för att kartlägga barnets liv, nätverk eller utveckling. När barnen kommer upp i tonåren övergår samtalen till mer traditionella samtal utan hjälpmedel.

Flera av familjerättssekreterarna berättar att de får information från skola och daghem. Det är dock svårt då en förälder sätter sig emot kontakt med skolan.

... daghem, skolpersonal sådana som barnet har daglig kontakt med. De träffar vi alltid i utredningen. Om det inte är så att en förälder sätter sig emot för ibland kan de göra det. Då får man gå lite försiktigare fram, men det är ändå det som behövs till utredningen. Det har hänt någon gång att vi inte har gjort det som vi behöver göra då, men då får man kommentera det i utredningen (Mona).

8.2 Lagstiftningen och Barnkonventionen

Både jurister och familjerättssekreterare kommer i kontakt med lagstiftningen i mål och ärenden om vårdnad. Barns möjligheter att komma till tals regleras i lagtexten samt i barnkonventionen. Därför är det viktigt att titta närmare på gällande lagstiftning, barnkonventionen och konventionen om utövandet av barns rättigheter för att senare i uppsatsen redogöra för hur de förslag som nu ligger skulle kunna stärka barnets rättsställning i framtiden.

8.2.1 Gällande lagstiftning

I svensk lagstiftning som rör barn har bestämmelser om barns rätt att komma till tals införts successivt. När Sverige ratificerade barnkonventionen 1990 konstaterades att svensk lagstiftning stämde med konventionens tänkesätt men att det fanns utrymme för förbättringar avseende barnets möjligheter att delta i processer som rör barnet. Förbättringen resulterade i nedanstående bestämmelse i föräldrabalken (Hindberg 2003:8-9).

Enligt 6 kapitlet 2 b § FB ska hänsyn tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad i frågor som rör vårdnad. Enligt förarbetena kan det vara svårt att vet vad som är barnets verkliga vilja. Barnet kan påverkas till att ha en viss inställning och den kan förändras från dag till dag. Därför är det viktigt att bedöma det barnet uttryckt med sakkunskap och med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet. Har barnet uttryckt en bestämd uppfattning och nått en sådan mognad att dess önskemål bör respekteras, så bör domstolen i allmänhet lyssna på barnets vilja (Prop. 1981/82:168 s. 66).

Enligt 6 kapitlet 19 § första stycket FB ska domstolen se till att frågor om vårdnad blir tillbörligt utredda (Prop. 1994/95:224 s. 16). Domstolen ska underrätta socialnämnden om en pågående vårdnadstvist och nämnden är då skyldig att lämna eventuella upplysningar som de har

tillgång till och som kan vara av vikt för frågans bedömning. Socialnämndens möjlighet att lämna upplysningar verkar som ett skydd för barnet. Domstolen avgör i varje enskilt fall om det är tillräckligt att socialnämnden endast bereds tillfälle att yttra sig eller om nämnden ska höras, det vill säga, föreläggas att inkomma med ett skriftligt yttrande (6:19 st. 2 FB, Sjösten 2003:185-186). Rätten kan enligt 6 kapitlet 19 § tredje stycket FB uppdra åt socialnämnden att företa en vårdnadsutredning men har ingen skyldighet att besluta om att en utredning ska göras (Prop. 1994/95:224 s. 16). Det ska noga övervägas om en utredning är nödvändig för tvistens avgörande (Prop. 1997/98:7 s. 91 och s. 123, Sjösten 2003:187). Har domstolen redan tillgång till en utredning kan det räcka att nämnden bereder tillfälle att yttra sig om det finns ytterligare material eller synpunkter att tillföra i målet (a. a.:186).

Enligt 6 kapitlet 19 § femte stycket FB får barnet höras inför rätten, om särskilda skäl talar för det och det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras. Bestämmelsen är ett led i domstolens skyldighet att tillse att vårdnadsfrågan blir tillbörligt utredd (Prop. 1981/82:168 s. 56 f, prop. 1994/95:224 s. 17 samt Sjösten 2003:225). Enligt förarbeten ska barnets åsikter och önskemål i tvistiga mål om vårdnad normalt komma fram genom utredningen i målet. Ett sådant förfarande är i regel det lämpligaste och skonsammaste för barnet. Det kan dock undantagsvis finnas situationer då det finns särskilda skäl som talar för att barnet bör höras inför rätten. Det kan exempelvis vara fråga om fall då barnet själv begär att få höras och framlägga sina synpunkter. Före förhandlingen måste rätten på ett lämpligt sätt försäkra sig om att barnets begäran motsvarar dess verkliga vilja. Detta är särskilt betydelsefullt för det fall rätten misstänker att barnet har påverkats av en förälder att begära företräde inför rätten (Prop. 1994/95:224 s. 17 f, Sjösten 2003:193).

Som redan framgått ska möjligheten att höra barnet inför rätten tillämpas med stor återhållsamhet, enligt förarbeten, då det inte är meningen att barn regelmässigt ska medverka i en rättegång. Trots rättens skyldighet att ta reda på om barnet har några egna åsikter i vårdnadsfrågan så bör värdet av barnets personliga närvaro sällan vara så stort att det motiverar att barnet försätts i en konfliktsituation under relativt dramatiska former. Vad barnet har uppgett under mer avslappnade former, till exempelvis inför vårdnadsutredaren, ger oftast en tillräckligt god bild av barnets inställning. Det bör så gott som aldrig finnas tillräckliga skäl för att höra mindre barn i rätten (Prop. 1981/82:168 s. 57 och s. 89, Sjösten 2003:195).

8.2.2 Barnkonventionen

FN: s konvention om barns rättigheter, barnkonventionen, antogs av FN: s generalförsamling den 20 november 1989. Sverige ratificerade barnkonventionen den 21 juni 1990 utan att reservera sig på någon punkt. Idag har i stort sett alla världens länder anslutit sig till barnkonventionen

(Hammarberg 2006:5). I och med att Sverige har ratificerat barnkonventionen har Sverige förbundit sig att se till att den inhemska lagstiftningen stämmer överens med barnkonventionens bestämmelser. Barnkonventionen är transformerad in i svensk lag, vilket innebär att riksdagen stiftar de lagar som behövs för att barnkonventionens intentioner skall implementeras i det svenska samhället (Hobohm 2003:15-16).

Den grundläggande synen för barnkonventionen är att barn är egna individer med egna rättigheter och skyldigheter och barn ges fullt människovärde (Ewerlöf, Sverne 2004:188). Med barn menar barnkonventionen, i första artikeln, varje människa som är under 18 år (Hammarberg 2006:34).

Barnkonventionen bygger på fyra grundpelare varav artikel tolv, barnets rätt att komma till tals, är en av pelarna (a.a.:13).

Artikel tolv är uppdelad i två punkter:

I första punkten stadgas att konventionsstaterna skall tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet. Barnets åsikter skall därvid tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. För att nå detta ändamål skall barnet enligt

Andra punkten i samma artikel särskilt beredas möjlighet att höras, antingen direkt eller genom företrädare eller ett lämpligt organ och på ett sätt som är förenligt med den nationella lagstiftningens procedurregler i alla domstols- och administrativa förfaranden som rör barnet (Hammarberg 2006:38).

Enligt artikel tolv föreskrivs barnet en rätt att få uttrycka sina åsikter, inte en skyldighet. Däremot så åläggs staten en skyldighet att involvera barn i alla frågor som rör dem. Det innebär att beslutsprocesser på olika nivåer i samhället måste utformas så att de ger barnet en möjlighet att komma till tals. Rätten för barn att uttrycka sina åsikter gäller ”i alla frågor som rör barnet”, vilket innebär att det knappast finns någon begränsning överhuvudtaget. Barn får inte diskrimineras på grund av exempelvis funktionshinder, kön, språk och etnicitet utan rätten att bilda åsikter, att uttrycka dessa och bli hörd tillfaller *alla* barn (SOU 1997:116 s. 174-177).

8.2.3 Sveriges rapport till FN: s kommitté för barns rättigheter

I och med att Sverige har godkänt barnkonventionen är regeringen skyldigt att var femte år avlägga en rapport till FN: s barnrättskommitté i Genève. I rapporten ska redovisas vilka åtgärder som vidtagits för att genomföra barns rättigheter enligt barnkonventionen samt vilka framsteg som gjorts i fråga om att besitta dessa rättigheter.

FN:s barnrättskommitté studerar rapporten och redovisar åtgärder som ska vidtas för att Sverige ännu bättre ska kunna uppfylla konventionens krav. Sverige har sedan ratificering av

barnkonventionen hunnit lämna in tre rapporter till barnrättskommittén, den senaste rapporten lämnades år 2002. I den rapporten redogörs för de förändringar som gjorts rörande barns rätt att komma till tals inom olika områden så som familj, skola och sociala frågor (Socialdepartementet 2002:55-56).

I rapporten till barnrättskommittén redogörs också för länsstyrelsernas tillsyn av hur reformen slagit igenom i socialtjänstens familjerättsliga arbete. Det framkommer att det finns en variation mellan kommunerna när det gäller att i utredningar redovisa om och hur barnet kommit till tals. I vissa kommuner är det regel att utredarna träffar barnen och redovisar deras åsikt medan det i andra kommuner är ytterst ovanligt att så sker. Det kan här, liksom i sociala barnavårdsutredningar, hända att socialsekreteraren avstår från att redovisa samtalen med barnen av hänsyn till barnen (a. a.:55).

Vidare nämns de lagändringar som genomfördes i och med 1998 års vårdnadsreform i rapporten. Lagändringen innebär att barn ska få komma till tals även i frågor kring vårdnad samt att hänsyn ska tas till barns vilja med beaktande av barnets ålder och mognad. Det faktum att det inte finns någon nedre åldersgräns angivet innebär att socialtjänsten alltid ska söka bilda sig en uppfattning om hur barnet själv ser på sin situation. Om det exempelvis gäller ett litet barn kan socialtjänsten genom att prata med barnets närstående skapa sig en bild av barnet och dess behov (a. a.:55).

I rapporten redogörs också för de uppföljningar av lagändringen som socialstyrelsen (2004) genomfört åren 1999 och 2001 på uppdrag av regeringen. Där framkommer det att samtal med barnen är betydligt vanligare nu än i mitten på 1990-talet men att dokumentation av samtalen och barnets inställning endast sker i ungefär hälften av fallen. Det var dessutom sällsynt att barnens inställning påverkat det slutgiltiga beslutet (a. a.:56).

8.2.4 Konventionen om utövandet av barns rättigheter

Som ett komplement till barnkonventionen har Europarådet utarbetat *Konventionen om utövandet av barns rättigheter*, utövandekonventionen. Konventionstexten antogs 1996 och innehåller 26 artiklar. Sverige har undertecknat konventionen, men inte ratificerat den. Justitiedepartementet har gjort en översyn av Svensk lagstiftning angående vad som ska göras för att Sverige ska kunna ratificera utövandekonventionen. De förslag som har lagts av Justitiedepartementet tas upp i kapitel 13.

Konventionens syfte är att för barnens bästa främja deras rättigheter, tillförsäkra dem processuella rättigheter och underlätta utövandet av dessa rättigheter genom att säkerställa att barnen, själva eller genom andra personer eller organ, informeras och tillåts delta i förfaranden inför en judiciell myndighet som berör dem (Dahlstrand 2004:29).

Enligt *Konventionen om utövandet av barns rättigheter*, utövandekonventionen, artikel 3 b, ska ett barn som bedöms ha tillräcklig mognad, i förfaranden inför rättslig myndighet som berör barnet, ha rätt att bli tillfrågad om och få redovisa sin inställning. Det är upp till varje stat att skapa regler som är mer gynnsamma för barnet än de grundläggande krav som ställs på barnets hörande i artikel tre.

Utövandekonventionen har ett annat förhållningssätt till åldersgränser än vad barnkonventionen har. I barnkonventionen menar man att alla barn som kan bilda en egen åsikt ska få göra det. I utövandekonventionen menar man att en uttrycklig åldersgräns kan vara ett medel för att tillse att barn över en viss ålder verkligen tillåts att delta i beslutsprocessen.

Utövandekonventionen säger att barn ska ges möjlighet att redovisa sin åsikt om det inte ses som direkt i strid med barnets bästa. Artikel 6 b menar att domaren bör, när det är möjligt, själv föra samtal med barnet. Denna uppgift får dock överlåtas till en myndighet som sedan ska informera domstolen om barnets åsikter. Domstolen ska, enligt artikel 6 c, tillmäta barnets åsikter vederbörlig vikt i sitt avgörande (Dahlstrand 2004:66-67).

8.2.5 Barns möjligheter att få komma till tals

Regler måste skapas för att garantera barn möjligheten att komma till tals eftersom barn har en svag ställning i förhållande till vuxna. Vår fråga till intervjupersonerna är om dagens lagstiftning garanterar barnets rätt att komma till tals. Det visade sig finnas delade meningar angående den frågan både bland juristerna och bland familjerättssekreterarna.

Juristernas perspektiv

Det råder delade meningar bland juristerna om huruvida gällande lagstiftning garanterar barns rätt att komma till tals.

Göran anser att lagstiftningen är bra eftersom den nämner barnets bästa och att barnets vilja ska komma till uttryck, men sedan måste också lagen tillämpas på ett bra sätt. I praktiken är det upp till de rättstillämpande myndigheterna, som familjerätten, advokaterna och domstolen att tillämpa lagstiftningen. Lagarna som stiftas finns det litet gehör eller förståelse för. Det tar en tid innan det blir en acceptans så att lagarna tillämpas på ett bra sätt.

Det är lätt att stifta en lag men den måste vara förankrad i det allmänna medvetandet. Det tar tid att svänga över och få acceptans. Men där tror jag man är på god väg och att det kommer att bli bättre och bättre, det går åt rätt håll. Man fokuserar verkligen på barnet mer och mer. Det känns rätt och bra (Göran).

Även Michelle är nöjd med lagstiftningen idag och menar att den är tillräcklig för att barn ska få komma till tals. Hon säger att familjerätten har ett stort ansvar att försöka utröna om barnet har en vilja i frågan.

Jo men vi har ju bestämmelserna i 6 kapitlet FB där man kan inhämta en utredning och särskilt redovisa barnets inställning och det är en garanti för att barnet ska komma till tals, om det går (Michelle).

Hon menar att lagstiftaren har ansvaret för att ett barns talan förs fram. Bengt säger inte att det finns något enkelt svar på huruvida gällande lagstiftning garanterar barnets rätt att komma till tals. Han anser att barn kommer till tals mycket lite i vårdnadstvister och i vissa fall alltför sent.

... man går ju in och begär snabbupplysningar från de sociala myndigheterna regelmässigt, men det är upp till de sociala myndigheterna att avgöra huruvida barnet ska höras eller inte. Många sociala myndigheter upplever jag i de ärenden jag har begärt snabbupplysning, de bryr sig inte om det, av det enkla skälet att de, jag vet inte om de inte vill ta ställning, att de känner indirekt att de tar ställning genom att gå till mötes och låta barnet höras i det läget. De vill kanske inte heller att bollen ska spelas till barnet, det vill säga, i det ligger ju en väldig press på barnet att höras på ett tidigt stadium (Bengt).

Inte heller Douglas är helt övertygad att lagstiftningen idag garanterar att barn får komma till tals men tror att lagstiftningen fungerar på det stora hela. Sedan finns det alltid undantag.

Att säga att vi har det optimalt, att det är perfekt nu, det är det ju aldrig. Jag skulle nog säga att det är OK (Douglas).

Några av juristerna talar om vikten av duktiga och rättvisa tjänstemän som inte låter sitt eget tyckande och känslor ta överhand. De anser att familjerättssekreterare har en betydelsefull makt genom utredningen som kan vara avgörande för domstolsbeslutet.

... det avgörande för vårdnadsutredningen är vilken kontakt föräldern har med socialsekreteraren som gör jobbet. Jag har stött på socialsekreterare som favoriserar vissa klienter. Som kanske tycker om män som gärna vill ta hand om sina barn. Det är ingenting att hymla om. Men sedan finns det å andra sidan socialsekreterare som inte är så förtjusta i vissa kvinnor också. Och det där kan få genomslag. Då är frågan om det blir rättvist (Douglas).

Bengt är inne på liknande tankar.

Problemet är också, och det är en verklighet som man ställs inför, det är det att du någonstans innerst inne kan känna, uppleva kanske någon gemenskap med den ena föräldern, alltså någonting som gör... du tar inte parti, men någonting som gör att du ställer frågor på ett speciellt sätt utan att du tänker på det. (...) vissa människor tycker vi om andra människor tycker vi inte om. (...) Jag kanske är lite skadad av mitt yrke och tror att ingen människa går fram som ett objektivet neutrum i tillvaron. Samlar information, lagrar information, bearbetar information och skickar ut den bearbetande informationen i ett förslag till vårdnad, umgänge och så vidare (Bengt).

Många gånger kan juristerna ha inflytande över om ett barn ska komma till tals eller inte. Michelle berättar att det inte alltid är hennes klients bästa att låta barnet få komma till tals och då avstår hon från att begära in en utredning.

Det är inte alltid jag föranstaltar om en vårdnad, boende och umgängesutredning om jag inte tycker att det vore för min klients bästa. Jag har ju alltid klientintresse främst (Michelle).

Familjerättssekreterarnas perspektiv

Både Kerstin och Görel anser att lagstiftningens ramar ger barn utrymme att komma till tals medan Margareta är mer tveksam.

Det är ju väldigt tydligt i barnkonventionen och FB att vi som jobbar i familjerätt ska så långt som det är möjligt, om det inte leder till men för barnet, höra barnet. Så där har vi inte så mycket val. På så vis tycker jag att det är tydligt. Sedan är ju frågan om det följs hela vägen (Görel).

Det är väl lite sådär att man undrar. Vi tycker att det blir bättre och bättre allteftersom åren går (Margareta).

Kerstin anser att trots de formella ramarna så kommer inte alla barn till tals vilket då beror på tillämparen av lagen i det aktuella ärendet.

Mona anser inte att barn får tillräckligt med utrymme för att komma till tals.

Nä, när man tänker på BRIS statistik så är det ju så att barn inte kommer till tals i vårt samhälle på ett sådant sätt som de skulle behöva. Att ta tillvara deras åsikter, om man ser rent generellt. Det tycker jag ju inte, verkligen inte (Mona).

Margareta känner att hon har ett stöd i lagstiftningen i hennes arbete med barnen.

Påtalar man att det är barnet man vill titta mer på så går det alltid hem, det går också att begära anstånd i domstolen mycket på grund av att man känner att man vill ha mer samtal med barnen. Så det försöker vi att göra. Och vi tycker att vi får gehör för det (Margareta).

Både Margareta och Görel anser att barn har tillräckligt med rättigheter i vårdnadstvister som leder till att barnets vilja ska beaktas.

Ja, jag tycker nog faktiskt det. Med tanke på det vi sett under årens lopp så går vi mycket på barnen och jag tycker att deras rättigheter tas tillvara (Margareta).

... alltså de har rätten att komma till tals, de har rätten att vi ska lyssna på deras åsikter. Ramarna finns där (Görel).

Görel har inte arbetat med familjerätt lika länge som hennes kollegor men från dem hör hon att det mer och mer står i protokollet från tingsrätten om vad som framkommit om barnets vilja. Det kanske ändå visar på att det händer saker.

Kerstin tar i likhet med några jurister upp hur arbetet påverkas av våra personliga erfarenheter.

...hur mycket kunskap vi än har, hur mycket lagstiftning det än är, hur mycket man än tillgodoser så kan vi inte komma ifrån våra personliga erfarenheter, hur vi levt våra liv, det är något som färgar oss väldigt mycket i de här frågorna (Kerstin).

8.3 Ålder och mognad

Vid avgörande enligt 6 kapitlet 2 b § FB av frågor som rör vårdnad ska hänsyn tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad. Enligt förarbeten ska lämpligheten att höra ett barn och få fram en inställning avgöras av barnets ålder och mognad. Utredaren ska, på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till barnets ålder och mognad, bedöma om barnet bör tillfrågas om sina synpunkter. Detta måste ske med varsamhet och med respekt för den lojalitetskonflikt som barnet eventuellt kan befinna sig i (Prop. 1981/82:168 s. 78, Sjösten 2003:191-192).

Härmed följer en kort beskrivning av orden *ålder* och *mognad* och därefter en redogörelse för våra intervjupersoners tolkning av ålder och mognad.

8.3.1 Åldersgräns

Åldersgränser, anser vi, utan tvekan är mindre komplexa än mognadsbedömningar. Här kommer en kort redogörelse för begreppet ”åldersgräns”.

År 1996 genomfördes en statlig åldersgränsutredning med syfte att göra en samlad översyn av de åldersgränser som berör unga människor upp till 30 års ålder (SOU 1996:111).

Enligt utredningen har barn i tolvårsåldern nått en sådan grad av mognad att de börjar förena egenintresset med andra intressen och utvecklar sociala kompetenser. Barnet börjar frigörelsen från sina föräldrar och upptäcker sig själv. Det är därför rimligt att låta barn i tolvårsåldern komma till tals när det gäller frågor om dess person och även få mer inflytande i sådana frågor (a. a.:320).

Utredningen anför också att det faktum att olika individer inte följer samma utvecklingslinje och att individer i samma ålder ibland avsevärt skiljer sig åt i fråga om fysisk, psykisk och social mognad, liksom att det dessutom kan finnas betydande skillnader i livserfarenhet (a. a.:321).

Lagstiftningen anger inte någon ålder då barnets vilja ska tillmätas större eller mindre betydelse i vårdnadstvister, men en jämförelse kan dock göras med bestämmelserna om adoption. Enligt 4 kapitlet 5 § FB får den som fyllt tolv år inte adopteras utan eget samtycke. En jämförelse kan också göras med regeln i 21 kapitlet 5 § FB där det stadgas att om barnet har fyllt tolv år, får inte verkställighet ske mot ett sådant barns vilja utom då domstolen finner det nödvändigt med hänsyn till barnets bästa. Verkställighet får heller inte ske om barnet ännu inte fyllt tolv år men har nått en sådan ålder och mognad att dess vilja bör beaktas på motsvarande sätt (Prop. 1994/95:224 s. 53). Enligt förarbeten har barn som har fyllt tolv år eller nått motsvarande mognad alltså en relativt stark ställning i målet (a. a.:19).

8.3.2 Mognad

Mognad är ett uttryck som vi tror att de flesta personer känner till innebörden av. Vi tror dock att begreppet inte är alldeles enkelt att definiera då det ofta ligger en subjektiv bedömning till grund.

Enligt Nationalencyklopedin beskrivs *mognad* som följande:

Mognad, psykologiskt begrepp som innebär att egenskaper utvecklas till en nivå där de blir funktionsdugliga. Denna utveckling är resultatet av ett samspel mellan genetiska anlag och miljöfaktorer. Mognaden öppnar möjligheter för nya beteenden och nya inlärningsformer som inte varit möjliga att utveckla innan mognaden inträtt. Man kan t.ex. inte räkna med att det går att lära ett månadsgammalt barn att tala eller spela schack, hur mycket man än försöker träna det (Nationalencyklopedin, 1994).

Enligt 6 kapitlet 2 b § FB ska hänsyn tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad men förarbetena säger att det inte går att besvara generellt när ett barn har nått en sådan mognad att domstolen bör respektera dess önskemål och det kan dessutom vara svårt att utreda barnets innersta önskan (Prop. 1981/82:168 s. 66, Sjösten 2003:24).

8.3.3 Ålder och mognad enligt barnkonventionen

Artikel tolv i barnkonventionen gäller *alla* barn som är ”i stånd att bilda egna åsikter”. Artikelens sätter ingen nedre åldersgräns för när barnet har rätt att fritt uttrycka sina åsikter. Rätten skall tillförsäkra det barn som ”är i stånd att bilda egna åsikter”, även om barnet ännu inte har uppnått den mognad att det kan kommunicera sina åsikter. FN kommittén har betonat att även mycket små barn har åsikter och det är myndigheternas ansvar att utveckla metoder för att också dessa barn får komma till tals. Barnets åsikter ska även tillmätas betydelse i förhållande till dess ålder och mognad enligt artikel tolv (SOU 1997:116 s. 174-177).

8.3.4 Tolkning av ålder och mognad

Lagen säger att hänsyn ska tas till barnets vilja utifrån ålder och mognad. Våra intervjupersoners tolkning av ålder och mognad skiljer sig något från varandra, både inom och jämfört med den andra yrkeskåren.

Juristernas perspektiv

Att det är svårt att definiera *ålder och mognad* är flera jurister överens om.

Jaa... ålder är ju inte så svårt förstås utan det är mognaden som är svår i och med att man inte träffar barnen i de här vårdnadsmålen (Göran).

För Bengt innebär mognad att barnet ger ett åldersadekvat intryck. Att barnet inte ger ett avvikande eller barnsligt intryck för sin ålder.

Att barnets vilja i den rättsliga processen kommer fram, har betydelse hela tiden egentligen. Ju äldre barnet är, desto större betydelse rättsligt har barnets vilja utifrån barnets ålder och mognad, som det står i bestämmelserna (Bengt)

Flera jurister anser att barn utvecklas individuellt och därför är det svårt att uppge en bestämd ålder då barnet ska ha uppnått en viss mognad, att barnet förstår innebörden i sina uttalanden.

Barn utvecklas så olika och har olika mognadsgrader. En nio till tioåring kan vara väl så mogen som en tolv till trettonåring. Det är en bedömning från fall till fall. Så ett barn som är utvecklat, moget och kan prata för sig och motivera sitt ställningstagande, då tycker jag att det ska väga tungt (Göran).

Alla barn har ju olika mognad (...) det ska vara ett individuellt förfarande och där får ju det stora arbetet lastas socialsekreterarna (Douglas).

Inser inte barnet betydelsen av sina synpunkter i en vårdnadsfråga anser Bengt att barnet inte är tillräckligt moget för att ta ställning egentligen. Då bör familjerättssekreterarna som gör vårdnadsutredningen ”flagga upp för att det här inte är lämpligt”.

Michelle ger sin syn på ålder och mognad.

Det finns barn som inte är mogna kanske och som uttryckt sin vilja utan att egentligen få stöd i övrig utredning, det kanske inte riktigt stämmer och då kan man tycka att barnet inte är moget att ta ställning, så det är från fall till fall (Michelle).

Douglas berättar om den mognadsbedömning som familjerättssekreterarna gör.

En omogen tolvåring, då är barnet nyckfullt. Då tror jag att socialsekreteraren ser igenom vad som bäst för barnet. Det tror jag. Där får man inte underskatta socialsekreterarnas roll. Det tycker jag inte (Douglas).

I och med att juristerna inte träffar barnet så kan de inte heller avgöra hur moget barnet är. Bengt berättar att han får utgå från hur hans klient beskriver sitt barn och vad som framkommer i vårdnadsutredning om barnets mognad. Flera jurister poängterar att de främst har klientintresse och har barnet då uttryckt något som går sin klient emot så försöker de styrka att barnet inte är moget.

...man träffar ju inte barnet i fråga självt, jag brukar fråga mamman eller pappan, ”hur uppfattar du...?” Kanske som min första fråga i ett partsförhör i rättegången. ”Kan du beskriva ditt barn?” Och då kan jag vilja få fram att barnet är väldigt moget för sin ålder om man har en utredning där barnet kanske är nio år och har gett ett klart uttryck till fördel för min klient. Då vill man försöka få fram att barnet är moget för sin ålder och att man verkligen ska ta det på allvar och försöka förankra det i övrig bevisning och hitta saker som stödjer den här åsikten (Michelle).

Göran berättar att han talar med fritids, skola och andra i barnets närhet som kan uttala sig om barnets mognad. Men självklart hörs även föräldrarna angående barnets mognad.

Ja man frågar ju förstås föräldrarna hur barnet är utvecklat och hur moget föräldrarna bedömer att barnet är och sedan finns ju alltid annat material också. Är det så att man dessutom tror att det är bra att lyfta fram barnet, att de ska få komma till tals, att det gagnar min klient, då gör jag ju det (Göran).

Flera jurister nämner en tolv års gräns trots att det inte anges någon åldersgräns i lagen mer än när det gäller verkställighet enligt 21 kapitlet FB.

Alltså det här med tolv års gräns, den är bara utvecklad egentligen i praxis så där måste man också ta hänsyn till mognad, det står inte i lagboken. Bara när det gäller verkställighet när man är tolv år (Michelle).

Sedan har vi däremot det, när barnet är tolv år, då går det ju en klar gränsmarkering där, för då har vi kopplingen mellan de familjerättsliga reglerna i 6 kapitlet FB och 21 kapitlet FB. 21 kapitlet FB gäller verkställighetsreglerna. Eftersom verkställighetsreglerna tar fasta på en presumtion för att ett barn som är tolv år ska höras och barnets vilja ska gälla där, under förutsättning att det inte är till nackdel för barnet, att det inte är förenligt med barnets bästa (Bengt).

Douglas ger sin syn på när barn ska komma till tals:

... ska man höra dem (barnen) så tycker jag att tolv års gränsen är den, elva och tolv år, det är beroende på vilken mognad barnet har. (...) Då lyssnar man, då har de en talan så att säga, men pratar vi med en sex, sju åring så är de barn enligt min mening och barn är nyckfulla (Douglas).

Några jurister är positiva till en bestämd åldersgräns för då barn ska få komma till tals. En bestämd åldersgräns skulle vara till barnets fördel då den skulle garantera barn över en viss ålder att komma till tals.

Ja, jag vill ha tolvårsålder spikad helt enkelt. Men så kan man tänka sig att gå ner i ålder på grund av mognad men då pratar vi kanske en elvaåring. Jag tycker att en tioåring är ett barn (Douglas).

Det är nog bra. Jag menar om praxis, om avgöranden går i sådan riktning så är det väl lika bra att man hör barn som är över en viss ålder, istället för att man inte hör vissa av de barnen. Det är bättre än att man gör en prövning på varje enskilt fall. Det vill säga att man hör regelmässigt (Bengt).

De övriga juristerna är mer tveksamma till en statisk gräns. Göran lyfter fram att det skulle missgynna barn som är yngre än den bestämda åldersgränsen och som är mogna nog att bilda sig en åsikt.

Familjerättssekreterarnas perspektiv

Alla familjerättssekreterare kommer på ett eller annat sätt in på att det inte går att generalisera utan att det är viktigt att se individuellt på varje barn och utifrån mötena med barnet göra en bedömning av barnets mognad.

Det kan vara väldigt olika. En tolvåring är inte alltid som en annan tolvåring. En del är väldigt mogna och kan besluta, vilja och önska och man känner, när de pratar och berättar, det *här* är verkligen vad de vill. Sedan finns det de som inte kan det och där får man hjälpa till, så att det blir bra för barnet (Margareta).

Alltså det är ju sådana individuella bedömningar, jag kan inte prata generellt om någonting mer än vad barnkonventionen och lagstiftningen säger, den måste man ju hålla sig till (Kerstin).

Barnets mognad berättar Görel har stor betydelse för vilken tyngd hon lägger vid deras uttalanden.

Som sagt vi hör alla barnen eller åtminstone de från tre år och sedan beror det på vad de uttrycker och hur de gör det och hur vi uppfattar att de kan uttrycka sig om olika saker. Så att det (mognaden) får väldigt stor betydelse för hur mycket tyngd vi lägger vid deras uttryck i utredningen (Görel).

Margareta berättar att när barn kommer upp i tio till tolv års ålder så har de oftast en mycket mer bestämd vilja och kan också uttrycka den tydligt, medan de mindre barnen har svårare att uttrycka sig. Kerstin säger att särskilt flickor har åldern och mognaden redan i åtta till nio års ålder att de kan vara väldigt tydliga med vad de vill.

Familjerättssekreterarna liksom juristerna talar om en tolv års gräns.

... alltså den där tolvårsgränsen som det pratas om hela tiden. Föräldrarna ringer och säger ”ja, nu har jag sagt till mitt barn att när du är tolv år så får du bestämma”. (...) Det har blivit jättetokigt tänker jag. Man bestämmer när man är 18 år och fram till dess är det föräldrarna. (...) Den här tolvårsgränsen vill man bara att folk ska få ur sitt medvetande och mer tänka vad är min roll som förälder (Görel).

... det är många föräldrar som är medvetna om det här med när barn är tolv år så får de bestämma själva säger de. Så det är många föräldrar som har föreställningar om vad tingsrätten kan göra när barnen är äldre (Mona).

Görel och Mona resonerar kring vid vilken ålder ett barn har nått en sådan ålder och mognad att mer hänsyn ska tas till barnets vilja.

Vad svårt att säga för det är verkligen att bedöma från fall till fall men för mig finns ingen åldersgräns. Den är inte nära tolv eller så utan den kan vara fem år. Men det är sällan som man säger att en trettonåring vilja inte skulle vara värd att lägga mycket tyngd vid, det skulle oftast vara märkligt att inte göra det (Görel).

Alltså gällande rätt säger att över tolv år så ska man lyssna på barnet, beroende på barnets ålder och mognad. Så det finns väl inskrivet i lagen, fast jag tycker nog att man kunde sänka åldern lite för jag tycker nog att det är många åtta, nio, tioåringar som också vet vad som är bra för dem eller vad som är bäst för dem (Mona).

Familjerättssekreterarna är eniga angående att det inte vore till barnets fördel att fastställa en bestämd åldersgräns då barnet ska få komma till tals i vårdnadstvister. Görel motiverar det utifrån att barn som är yngre än den bestämda åldersgränsen då inte får komma till tals samt att det läggs ett stort ansvar på barn över den bestämda åldern. De övriga motiverar det utifrån barns individuella mognad.

Jag tycker nog att man ska ta bort åldersgränsen överhuvudtaget, att det är utifrån deras mognad (Mona).

...det finns barn som absolut kan uttrycka sin vilja mkt tidigt på grund av sin mognad. Där kan man se en väldig skillnad mellan barn (Margareta).

8.4 Nackdelar för barnet

Så som tidigare nämnts i uppsatsen tar förarbeten till dagens lagstiftning upp att det finns svårigheter med att utreda barnets innersta önskan (Prop. 1994/95:224 s. 32). I avsnittet om de förslag som har lagts angående talerätt för barn visas även på många förmodade baksidor för barn om de skulle få talerätt (se kapitel 6). 1995 uppmärksammades ett rättsfall där Maria 13 år fick ett stort inflytande över beslutet om vem som skulle vara hennes vårdnadshavare trots att det troligen inte var till hennes bästa. Vi ser en utveckling i lagstiftningen där barnet får mer utrymme och makt att påverka beslut angående vårdnad. I förarbetena till dagens lagstiftning uppfattar vi inga uttalade nackdelar av att barnet får mer makt i besluten om vårdnad. Vi frågar oss om det inte finns några baksidor eller om lagstiftaren väljer att inte se dem.

Vid en konferens 2003 på temat *Barns rätt att komma till tals*, anordnad av Allmänna Barnhuset, berättar barnpsykolog Gunilla Wilhelmson om de ogynnsamma konsekvenser hon ser med att låta barn komma till tals. Hon menar att barn inte ska behöva ta ansvar för de beslut som vuxna måste ta. Hon menar även att det händer någonting i ”översättningen” av barns uttalanden när beslut ska tas. Då har beslutsfattare en tendens att övergå från ett barnperspektiv till ett vuxenperspektiv. Wilhelmson belyser ännu en baksida för barn i vårdnadstvister. Barnen befinner sig ofta i en svår lojalitetskonflikt mellan föräldrarna. Dessutom menar hon att barn ända upp i de tidiga tonåren har svårt att förstå konsekvenserna av sina uttalanden. Hon menar att vuxna överskattar barns kognitiva förmåga (Hindberg 2003:5 22-24).

8.4.1 Barnets bästa och barnets vilja

Bestämmelsen 6 kapitlet 2 b § FB har givits en fristående placering i kapitlet och inte inarbetats i 2 a §. I Proposition 1997/98:7 menas att den fristående placeringen markerar att barnets vilja inte

endast är en omständighet att beakta vid bedömning av barnets bästa, utan ibland bör beaktas fristående från den bedömningen. Propositionen säger att det kan finnas situationer då det är mycket svårt att avgöra vad som är bäst för barnet. I sådana fall bör barnets vilja beaktas fristående från barnets bästa (Prop. 1997/97:7 s. 105).

Här beskrivs i korthet det uppmärksammade avgörandet av HD i NJA 1995 s. 398, som nämns inledningsvis, angående vårdnaden om en 13-årig flicka där rätten tog hänsyn till flickans bestämda vilja. Domen är skriven innan lagreglerna om barns rätt att komma till tals trädde i kraft, men vid avgörandet så har domstolen tagit hänsyn till dessa bestämmelser. Domen medförde att barnets inflytande i vårdnadsprocesser förstärktes (NJA 1995 s. 398, Dahlstrand 2004:83).

I familjen finns två barn, Maria 13 år och Daniel 17 år. I början av 1990-talet försämras relationerna i familjen och en blockbildning uppstår mellan mor och son samt far och dotter. Vid skilsmässan 1993 yrkar fadern om vårdnaden för Maria. Tingsrättens interimistiska beslut ger fadern vårdnaden om Maria, men modern får rätt till umgänge. Modern yrkar i tingsrätten om ensam vårdnad om Maria. Hon berättar att fadern medvetet försökt öka avståndet mellan henne och Maria. Hon säger även att fadern haft alkoholproblem och att han har slagit både henne och Maria. Fadern menar att den laddade konflikt som uppstod i början av 1990-talet i familjen tärde på Maria och att han därför vill skiljas. Maria vill inte träffa sin mor. Hon säger bland annat att "mamma är knäpp". Socialnämnden skriver i sin utredning att Maria är tydlig med att hon vill bo hos sin pappa, men de upplever att Maria påverkas av sin far. De menar dock att ingen av föräldrarna är olämpliga som vårdnadshavare. Tingsrätten bedömer att om Maria bor hos sin far äventyras hennes relation till modern. Trots Marias starka viljeyttring så beslutar tingsrätten att principen om barnets bästa måste ges förtur i förhållande till barnets egna önskemål. Modern får vårdnaden (a. a.:83-84).

Efter överklagan av fadern till hovrätten hörs Maria i rättssalen och uttrycker där klart och tydligt att hon önskar bo hos fadern. Hovrätten fäster stor vikt vid 6 kapitel 6 a § FB, barnens behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Av stor betydelse har också Marias egen uppfattning i frågan då hon är 13 år gammal. Hovrätten menar att Maria står under stort inflytande av fadern och fäster ingen avgörande vikt vid hennes uttalade vilja. Avgörande blir istället vem av föräldrarna som bäst kan tillgodose Marias behov av en fungerande kontakt med båda föräldrar. Hovrätten anser att fadern är olämplig som vårdnadshavare på grund av bristande vilja att verka för ett fungerande umgänge mellan mor och dotter. Modern får vårdnaden för Maria (a. a.:84).

Fadern överklagar till Högsta domstolen. Högsta domstolen anförtror fadern ensam vårdnad om Maria på följande grund: Maria har en mognad som är normal för hennes ålder. Vid flera tillfällen har flickan entydigt förklarat att hon önskar att fadern ska ha vårdnaden om henne. Även om faderns lämplighet som vårdnadshavare kan ifrågasättas, kan en lösning i enlighet med flickans vilja inte antas medföra bestående fara för hennes hälsa eller utveckling enligt 6 kapitlet 7 § FB. Fadern får ensam vårdnad för Maria (a. a.:84-85).

Enligt Dahlstrand, forskare i civilrätt, anser Högsta Domstolen med den här domen att om ett äldre barn har en bestämd vilja ska den väga tyngre än vad som objektivt sett skulle vara till barnets bästa. Hon framhäver att det är beaktansvärt att domstolen här frångår tidigare praxis angående vilken vikt som ska läggas vid barnets åsikt då det är påverkat i sina åsikter av någon förälder. Trots att Maria tycks vara påverkad av sin far läggs stor vikt vid hennes åsikter. Dessutom frångår Högsta Domstolen tidigare praxis genom att enbart gå på barnets vilja. Tidigare har barnets vilja, i kombination med andra faktorer, tillskrivits stor vikt (a. a.:85).

8.4.2 Baksidan av att lyfta fram barnets röst

Barbro Hindberg skriver att det är uppenbart att barn under tolv år alltför sällan kommer till tals i familjerättsmål. Samtidigt skriver hon att det finns en risk att barn pressas för att svara på utredarnas frågor särskilt i vårdnadstvisten. Risken kan vara att barnet dras in i föräldrarnas konflikt och att deras situation blir svårare än tidigare. Barn kan inte se konsekvenserna av sina uttalanden och kan heller inte vara opåverkad av en eller båda sina föräldrar. Därför är det viktigt att den information som barnet uppger måste hanteras varsamt (Hindberg 2003:32).

Juristernas perspektiv

På vår fråga till juristerna om barnets vilja alltid är till barnets bästa svarade Douglas att barnets vilja naturligtvis inte alltid är till barnets bästa. Enligt honom kan det finnas exempel på när barnet väljer det som inte är förenligt med barnets bästa.

... trots att barnet fått stryk under hela sin uppväxt vill barnet ändå bo hos pappa (Douglas).

När vi ställde frågan angående hur de hanterar en situation då barnets vilja inte är till barnets bästa svarade Göran:

Då får man hävda att det här egentligen inte är barnets egentliga vilja. Det är en uppförsbacke att gå emot och då måste man ha en stödbevisning till detta på något sätt och visa att det är påverkan från mamman eller från pappan... (Göran).

Michelle är osäker hur barnets egentliga vilja ska kunna synliggöras.

Det är klart att det alltid är bäst för barnet om barnets sanna vilja skulle kunna komma fram och att den även är för barnets bästa. Men jag vet inte hur man ska kunna tolka ut vad som är barnets vilja (Michelle).

Det framkommer av intervjuerna att juristerna anser att barn är mycket påverkbara vilket kan bli till deras nackdel. Göran berättar att det finns hur många subtila metoder för en förälder att använda sig av för att påverka ett barn i en viss riktning. Föräldrar kan till exempel locka barnen med husdjur eller hota barn.

Där får man vara försiktig och verkligen undersöka om det är till barnets bästa. Det är svårt, jättesvårt (Göran). Michelle berättar att många barn vet att de ska till socialtjänsten för att få berätta sin åsikt, men känner sig oftast inte fria att få uttrycka sin egentliga vilja då de kanske är påverkade av någon förälder.

Nä inte alltid faktiskt, ibland vet man inte alltid om viljan kommer från barnet själv eller om barnet är under stark påverkan av en förälder (Michelle).

Några av juristerna nämner den lojalitetskonflikt som barn känner för sina föräldrar.

Det är mycket som är lojalitet mot den förälder man tycker synd om. Barnet tycker kanske att det inte är rättvist om de inte träffar mamma och pappa lika mycket, de kanske undertrycker sina egna åsikter och svarar som de förväntas att svara. Det är nog svårt för ett barn att ta ställning, man vill ju inte ta ställning för eller emot sina föräldrar och det kan man förstå (Göran).

Michelle berättar om ett ärende då barnet var åtta år och inte ville uttala sig på grund av en svår lojalitetskonflikt mellan barnets föräldrar.

Man kan märka att barnet känner att det är jobbigt att vara mitt i den här konflikten och behöva ta ställning (Michelle).

Göran berättar att barn kan växla ganska snabbt i sina åsikter beroende på dagsformen. Därför är det viktigt att vara lyhörd för hur väl underbyggt barnets vilja är.

Barn kanske inte alltid kan se klart och förstå sitt eget bästa utan väljer där det är bekvämmast att bo, och det kanske är hos föräldern som är mindre lämpad som inte ställer några krav på barnet. Det är bekvämt att bo hos en sådan förälder (Göran).

En del jurister tar upp den press som kan läggas på barnet när man ska låta dem komma till tals.

Jag tror att det blir en press på barnet om man ska höra dem. (...) Vissa barn är det kanske inte lämpligt att man hör. Till exempel barn som är särskilt känsliga, barn som tvingas genomgå den här typen av process flera gånger. Barn som alltså ständigt är föremål för uppmärksamhet från andra än föräldrarna. Barn som då far illa. Jag tänker närmast på ett exempel: Jag företrädde en invandrarkvinna (...) vars barn var sönderprocessat Och då kan man säga, någonstans går gränsen för att höra ett barn (Douglas).

Michelle berättar att det ibland förekommer att familjerättssekreterarna skriver i vårdnadsutredningen:

...”vi har inte velat pressa ytterligare för att barnet har sagt att det här är jobbigt redan från första mötet”
(Michelle).

Barn ska inte tvingas till ett ställningstagande eller låta sig höras om de inte önskar det säger Douglas.

Man väljer att inte störa barnet vidare. Barnet är inte skyldigt att låta sig höras. Barnet får höras, men barnet är inte skyldigt att svara på frågor om barnet inte vill. (...) Men sen tycker jag att när ett barn är barn då är det vuxna som ska bestämma (Douglas).

Några jurister berättar att de utgår från att barnets bästa är förenligt med vad deras klient vill i målet. Dels för att juristerna främst har ett klientintresse men också för att de inte träffar barnet och därför inte kan veta vad som är barnets bästa.

Det kan låta krasst och cyniskt men jag påstår alltid i familjemål att det är förenligt med barnets bästa att bo hos min klient. Sen tar jag fram omständigheterna som stödjer det. Jag behöver aldrig gå in och forska i vad som i egentlig mening är barnets bästa. Det är inte min roll (Douglas).

... jag efterforskar egentligen inte barnets vilja utan jag företräder klienten. Det är utredarens ansvar att efterforska vad som är bäst för barnet (...) Det är inte så att jag funderar på att den här viljan inte skulle vara för barnets bästa utan jag utgår från det, för klientens intressen. Man vet ju aldrig svaret ändå, vad som är barnet bästa, för jag har inte träffat barnet (Michelle).

Ibland har man kanske en känsla om att föräldrar har det här rättvisekravet och att man ska ha barnet i lika omfattning och inte riktigt kan se till vad som är till barnets bästa. Men man anför ju alltid att det här är till barnets bästa men så kanske det är egna motiv som i alla fall ligger bakom det (Göran).

Michelle berättar att rätten inte alltid lyssnar på barnets vilja fastän det kommit till klart uttryck.

Jag hade ett mål där en åtta årig uttryckte en viss vilja i en riktning men rätten sa att det inte fanns någon motivering till varför han ville på det sättet och då gick man ändå på att han skulle bo hos den andre föräldern för att det var en mer invand miljö (Michelle).

Familjerättssekreterarnas perspektiv

Familjerättssekreterarna talar om de nackdelar som tillkommer med att höra barnen och lyfta fram deras åsikter. Görel anser att det är ett svårt avvägande att veta vad som ska skrivas i en vårdnadsutredning om barns uttalande för att barnen inte ska riskera att bli utsatta i efterhand, att det gäller att hitta en balans mellan att låta dem komma till tals och inte riskera att barn känner att de får ansvar och tyngd. Margareta berättar att om ett barn berättat något som de inte vill att föräldrarna ska få veta så försöker Margareta ändå belysa informationen på ett annat sätt. Så här säger Mona om dilemmat att veta vad hon kan skriva i utredningen för att inte barnet ska kunna belastas i efterhand:

Det finns många problem med det, som att barnet kan prata om mamma eller pappa på ett sätt som kan gå ut över barnet när utredningen är klar. Därför är det ett grannliga arbete vad som ska med i utredningen eller inte. Jag kanske skriver i bedömningen att jag har uppfattat någonting och inte lägger det i barnets mun att barnet har sagt så och så. Då framgår det ändå till tingsrätten men barnet blir inte belastat. Så jag menar, det finns ju stora problem. Det är ju lättare att hålla barnet i periferin, men jag tror inte att det blir bra (Mona).

Tanken att barn ska få komma till tals är inte att de måste ta ställning, då det kan ligga dem i fatet ett helt liv sen, de kan få stå till svars för att de råkat säga något vid ett tillfälle som de kanske inte önskar vid nästa tillfälle. Så det är två vitt skilda saker att komma till tals och säga vad man vill (Kerstin).

Görel berättar om ett ärende där pappan var våldsam mot sin dotter men där flickan tydligt uttalat sin åsikt.

Och att då hitta rätt i vad som ska fram här och vad ska inte och vad kan vi göra omskrivningar av? Alltså, min princip är att jag inte ska göra omskrivningar utan allting ska finnas skrivet och sedan gör jag min bedömning. Så ska folk kunna gå tillbaka, domstolar och föräldrar och så, och se vad det är som jag grundar min bedömning på. Men här kan det bli att man måste vara luddigare, att man hoppas att tingsrätten kan läsa mellan raderna. Det känns ju inte alltid så tillfredställande men det handlar ju om att skydda barnen på det sättet, när man just tror att de kan bli ansatta av någon av föräldrarna (Görel).

Margareta märker att barn tar på sig väldigt mycket ansvar. En annan baksida som Margareta tar upp med att barn ska få uttrycka sin vilja är barnets lojalitet till båda sina föräldrar vilket kan leda till att barnet väljer att inte uttrycka någon vilja alls. En annan baksida med att barn ska få uttrycka sin vilja är det ställningstagande som barn kan försättas i.

Det är stor skillnad om ett barn ska få komma till tals än att barn ska få säga vad de vill. Jag tycker inte att barn ska, om de inte vill det själva, ingen ska tvinga ett barn att ta ställning i en vårdnadstvist. Absolut inte! Jag tycker att det är farligt (Kerstin).

På vår fråga om familjerättssekreterarna anser att barnets vilja alltid är till barnets bästa svarade alla familjerättssekreterare att de inte ansåg det.

Nej, det gör jag inte. Och det tänker jag att där kommer vårt vuxenansvar in. Att se de långsiktiga konsekvenserna och följderna. (...) Återigen tänker jag på den där flickan med den våldsamma pappan. Hon ville bo lika mycket hos båda i ganska långa perioder och det uppfattade vi bara som ett lojalitetsuttryck, inte alls som någon vilja och definitivt inte någonting som vi bedömde var bra för henne. Sedan kan man å andra sidan säga att hade hon inte uttryckt det, denna starka önskan och vilja att få träffa sin pappa så hade vi antagligen inte föreslagit så mycket umgänge som vi tillslut ändå gjorde, så det gav ändå någon sorts effekt det hon sa, men inte på det sättet. Och det vet jag också att hon någonstans vet att hon inte vill det där (Görel).

Nej inte alltid, det finns lägen då det inte varit det och då vi faktiskt inte gått på barnets vilja och de barnen har varit äldre (Margareta).

Jag har ju träffat ärenden där barnen faktiskt har blivit, man kan säga, hjärntvättade av pappan, så att de säger ”vi vill bo hos pappa” och som utredare förstår man efter en lång kontakt med familjen att barnens bästa ändå är att bo hos mamma. Det är ju inte bara så att man kan lyssna rätt upp och ner och att de ska komma till tals på det sättet utan det är ju annat än det rent verbala uttrycket ibland som man får tolka också (Mona).

Kerstin anser inte heller att barnets vilja alltid är till barnets bästa men i vissa sällsynta fall bör man ändå gå barnet till mötes även om man bedömer att det inte är till det bästa för barnet.

... även om det här inte är till barnets bästa, men barnet vill det här så oerhört starkt, och det är ett barn som blivit kränkt så många gånger. Och ett barn som man vet att skulle man gå emot det här barnet så skulle det förlora all tilltro till vuxenvärlden (Kerstin).

Kerstin uttrycker en oro över att barnen ska få för mycket makt genom att ge barnen alltmer bestämmanderätt på alla områden.

Jag undrar vart samhällsutvecklingen håller på att ta vägen, när det är barnen som ges makten på alla områden. Barn ska få vara barn och man ska inte ge dem för stort ansvar. Det är de vuxna som är vuxna och som faktiskt bör veta bäst (Kerstin).

8.5 Förbättringsförslag

Som vi nu har visat finns det många svårigheter med att lyfta fram barnets röst i vårdnadstvisten. Det är därför inte konstigt att det tar tid att hitta en form som gagnar barnet i tvisten och som ändå inte försätter barnet i en sits där barnet får ta för mycket ansvar. Vi anser att Sverige ännu inte har hittat den optimala formen för hur barnets röst ska tas tillvara. Det görs ständigt nya utredningar och det kommer nya förslag på hur barnet ska lyftas fram i vårdnadstvisten. Här kommer en redogörelse för två utredningar som har fört fram flera förslag för att bättre tillvarata barnets röst samt en beskrivning av hur våra intervjupersoner på ett bättre sätt skulle vilja lyfta fram barnets röst i en vårdnadstvist.

8.5.1 Liggande förslag

Det finns flera förslag liggande parallellt som alla på sitt sätt vill stärka barnets ställning i vårdnadstvister. Dels har Justitiedepartementet undersökt vad Sverige borde göra för att kunna ratificera *Konventionen om utövandet av barns rättigheter*. Det ligger även en proposition med nya lagförslag som beräknas genomföras i juli 2006, vilken ytterligare betonar barnperspektivet i vårdnadstvister.

8.5.2 Utövandet av barns rättigheter i familjerättsliga processer

I Departementsserien Ds 2002:13 övervägs vad Sverige bör göra för att kunna ratificera *Konventionen om utövandet av barns rättigheter* (Ds 2002:13 s. 25). Utredaren föreslår i promemorian att domstolen och socialnämnden ska åläggas en *skyldighet* att, om det inte är olämpligt, inhämta upplysningar om barnets inställning i alla mål och ärenden om vårdnad. Utredaren står fast vid vad som tidigare sagts i propositionen 1994/95:224 att det inte är lämpligt att söka få fram en inställning hos ett barn som inte är gammalt eller moget nog att ha en egen uppfattning i saken. Vidare menar utredaren att det inte går att ange en bestämd ålder när barnet bör tillfrågas utan det är upp till domstol och socialnämnd att bedöma från fall till fall. Det bör heller ej forskas i barnets inställning då barnet är särskilt känsligt eller dess inställning är känd genom tidigare utredning. I promemorian menar utredaren att det inte bör anges i lagen vem i domstolen som ska ta reda på barnets inställning. Det är så individuella mål att det bör avgöras från fall till fall. I de mål och ärenden föräldrarna är överens om barnen, behöver inte barnets inställning inhämtas (DS 2002:13 s. 72-78). I promemorian tas även talerätsfrågan upp. Utredaren gör bedömningen att det inte bör införas någon talerätt för barn i ärenden om vårdnad, boende och umgänge. Det

grundar man på samma argument som regeringen använde i propositionen 1994/95:224 (se kapitel 6).

Promemorian pekar på att det i mycket konfliktfyllda vårdnadstvister är svårt att se till barnets bästa om inte någon för barnets talan. Därför föreslås i Ds 2002:13 att domstolen i särskilt konfliktfyllda mål om vårdnad får förordna om ett särskilt biträde för barnet. Det skulle leda till en väsentlig förstärkning av barnets rättsställning och det skulle underlätta barnets situation. Biträdets uppgift skulle vara att arbeta utifrån vad som är bäst för barnet, se till att barnets rättigheter inte kränks och försöka nå en samförståndslösning mellan föräldrarna, utifrån barnets inställning och bästa (DS 2002:13 s. 88-91).

Promemorian bedömer inte att ytterligare processuella rättigheter för barn behöver införas som exempelvis rätt att begära biträde för att få hjälp att redovisa sin inställning. Utredaren menar att utifrån socialnämndens och domstolens skyldighet att inhämta upplysningar om barnets inställning kommer barnets inställning fram och i de fall det är en mycket konfliktfylld situation ska en företrädare för barnet utses (a. a.:92).

8.5.3 Nya vårdnadsregler

I direktiv 2002:89 ålades en parlamentarisk kommitté att granska hur domstolar och socialnämnder tillämpar bestämmelsen om barnets rätt att komma till tals. Kommittén skulle överväga om reglerna behöver ändras för att uppnå reformen om barns rätt att komma till tals från 1996 (Dahlstrand 2004:36). Kommittén presenterade sin rapport för riksdagen i SOU 2005:43. Riksdagen har i mars 2006 lämnat sin syn på rapporten i proposition 2005/06:99.

I den nu liggande propositionen, nya vårdnadsregler, hänvisas till den utvärdering som kommittén till SOU 2005:43 har gjort. I utvärderingen framgår att barns vilja i många fall inte redovisas i domstolarnas domar och i de fall de redovisas följs de inte alltid. Kommittén framhåller att domstolarna ställer allt för höga krav på att barnet ska ha uttryckt en bestämd uppfattning för att dess inställning ska beaktas och pekar på att barnet kanske inte alltid tar ställning, men ändå säger till exempel vilken skola barnet vill gå på eller vilken fritidsaktivitet det vill syssla med. Det borde indirekt ge en vägvisning hos vilken förälder barnet bör bo.

Regeringen skriver i propositionen att de delar kommitténs uppfattning att det är viktigt att domstolen alltid tar hänsyn till barnets vilja. Att det av lagen framgår att hänsyn skall tas till barnets vilja är avsett att markera att detta är en särskilt betydelsefull omständighet vid den prövning som skall göras i målet. Om barnet har en bestämd önskan och har nått en sådan mognad att denna bör respekteras, bör domstolen i allmänhet följa barnets önskan. Men regeringen anser det även självklart att det är viktigt att domstolen tar hänsyn till andra mer allmänna synpunkter från barnet, till exempel att mamma inte har tid att vara tillsammans med

barnet på samma sätt som pappa. Även sådana omständigheter skall alltså beaktas och vägas in i den helhetsbedömning som skall göras (Prop. 1994/95:224 s. 33 och 53, Prop. 2005/06:99 s 45). En hänvisning görs även till Ds 2002:13 där fler lagändringar är på förslag (Prop. 2005/06:99 s. 45-46).

Angående åldersgräns anser regeringen att det är olämpligt att slå fast i lag vid vilken ålder barn bör tillfrågas i en vårdnadsutredning. Man skriver att barn har olika mognad vilket gör att det måste avgöras utifrån varje enskilt fall om det är lämpligt att tala med barnet och vilken tyngd som ska läggas vid det sagda. Regeringen säger att små barn kan komma till tals till exempel genom att utredaren samtalar med personer i barnets omgivning som känner honom eller henne väl (a. a.:46).

Vid ett interimistiskt beslut anser regeringen att det inte går att ställa krav i lagen på att klarlägga barnets inställning. Orsaken är att dessa beslut ibland måste tas utan att en fullständig utredning har genomföras. Det kan krävas ett snabbt beslut och ett samtal med barnet kan då inte ske under godtagbara former. Regeringen säger dock att socialnämnden bör så långt det är möjligt vara lyhörd för att barnet kan vilja komma till tals och i så fall redovisa det för domstolen. Då socialnämnden bedömer att det inte är lämpligt att höra föräldrarna eller barnet bör orsaken till det redovisas för domstolen (a. a.:47).

Sammantaget anser regeringen att det i lagen bör tas in en allmänt hållen regel om barnets rätt att komma till tals inför snabbupplysningar. Av denna bör framgå att socialnämnden innan den lämnar upplysningarna till domstolen skall höra barnet om det är lämpligt (a. a.:47).

8.5.4 Intervjupersonernas förslag

Några av de förslag som juristerna respektive familjerättssekreterarna nämner för att lyfta fram barnets röst i vårdnadstvisten ytterligare är mer barnkunskap i rätten och en särskild ställföreträdare. En särskild ställföreträdare skulle företräda barnet i rätten vilket skulle innebära att barnet blir egen part. Intervjupersonerna uttrycker både fördelar och nackdelar med det förslaget.

Juristernas perspektiv

Juristerna har skiftande idéer angående hur lagstiftningen eller formerna runt vårdnadstvister skulle kunna förändras för att bättre ta tillvara barnets röst. Flera jurister tar upp särskild ställföreträdare för barnen som ett förslag. Det råder delade meningar om det. En del är mycket positiva till förslaget.

Det kan ju vara bra också, att barnet har ett eget ombud så att det inte bara är föräldrarna som sitter med sina ombud. Det skulle kunna vara ett sätt att ytterligare stärka barnets rätt och att man tillvaratar barnets vilja också så att det finns någon som kan tolka det och verkligen stå på barnets sida (Göran).

... om man tittar på Länsrättsmålen så har oftast mamman ett offentligt biträde, pappan ett offentligt biträde och barnet ett offentligt biträde när det gäller omhändertagande. Så skulle man kunna ha i sådana här mål också. Nu som advokat måste man ju överväga vad som är bäst för att få igenom klientens yrkande, men ett ombud bara för barnet skulle ju tänka på barnet och inte tänka på föräldern. Då är barnet klienten. Då är inga andra aspekter med i det hela (Michelle).

Göran menar dock att särskild ställföreträdare inte är ett alternativ i alla mål utan främst i konfliktfyllda mål där barnet står mitt emellan de båda föräldrarna.

Bengt är mer tveksam till särskild ställföreträdare. Han påpekar att det kan bli en tvist mellan tre parter, vilket skulle kunna förvärra konflikten. Han påpekar också svårigheten för en vuxen att ha ett barnperspektiv, som familjerättssekreterare eller som ombud, och frågar sig om det skulle förbättra situationen för barnet om ett ombud skulle företräda barnet. Samtidigt ser han flera vinster med det. Han säger så här:

Å andra sidan, kommer barnets vilja fram om barnet får ett eget ombud? Det är samma där. Det är en vuxen människa. Men förutsättningen kanske blir bättre att få fram barnets egentliga vilja om barnet får ett eget ombud. I sämsta fall har vi en tvist mellan tre parter, men i vissa fall skulle jag tro att det kommer fram på ett bättre sätt om ombudet gör sitt jobb på ett bra och korrekt sätt så kommer det fram så nära man kan komma barns egentliga vilja (Bengt).

Douglas tror inte att särskild ställföreträdare skulle stärka barnets rättsställning. Han menar att det är viktigt att inte göra en större rättsapparat av vårdnadstvisten, utan försöka neutralisera tvisten med en vårdnadsutredning.

Flera av juristerna menar att det behövs mer barnkunskap i rätten och bland de juridiska ombuden.

Ja, barnkunskap, det skadar inte, det tror jag inte. Jag hade ett mål som jag gick upp nu och då var det en advokat som sa, "jag har inga barn". Jag vet inte om man ska ha barn för att syssla med familjerätt, det tror jag inte man behöver, men jag tror att hon nog skulle se på saken annorlunda. De driver den frågan ganska kategoriskt tycker jag. Där ser man det ur ett juridiskt perspektiv. Det märker jag hela tiden på de skrivelser som kommer och även kontakten med vederbörande. Där är ren juridik. Är det rätt eller fel, det vet jag inte. Jag tror som alltid, man ska ha så mycket kunskaper som möjligt. Det skadar inte (Douglas).

Michelle tar upp specialiserade domstolar som ett sätt att få mer barnperspektiv i rätten. Hon gör en jämförelse med dagens miljödomstol.

Det skulle vara ett alternativ då, att det blir särskilda familjedomstolar med en sammansättning som kan tolka barns signaler på ett annat sätt kanske. Möjligtvis. Det har väl varit på förslag... någon sorts familjedomstol. Det finns ju miljödomstol. Det skulle jag välkomna faktiskt. För då skulle man verkligen kunna koncentrera sig på barnets bästa (Michelle).

Bengt kommenterar förslaget i SOU 2005:43 angående att höra barnet redan inför snabbupplysningarna. Han tror att det kan vara bra för barnet.

... när det är dags för vårdnads och boendeutredningar, först då kommer barnet in (...) kanske det är lite väl sent. (...) eftersom lagstiftaren ändå väljer att ett barns vilja har så stor betydelse när barnet har fyllt 10, 11, 12 år. Då kanske lagstiftaren också ska löpa linan fullt ut och bestämma sig, vi hör barnet omedelbart, istället för att vänta. Det skadar kanske barnet mer att vänta än att höra det omedelbart (Bengt).

Majoriteten av juristerna anser att förslaget i DS 2002:13 om att domstolen ska åläggas en skyldighet att utröna barns vilja i vårdnadstvister är bra. Bengt motiverar det utifrån att vårdnadstvister är så kallade indispositiva mål.

Ja, det skulle vara bra. Av den enkla anledningen att detta är så kallade indispositiva tvistemål och i indispositiva tvistemål så finns det vissa tvingande skyldigheter. Parterna disponerar inte över processen, dispositivitet (...) Då är det lika bra, eftersom barnets vilja skjuts i förgrunden framigenom så ska barnets vilja utrönas ex officio, inte enbart på begäran av part. Om då part skulle glömma bort det eller inte vilja. Om nu barnets vilja hålls i förgrunden så är det lämpligt att den oberoende myndigheten eller domstolen tar in barnets vilja (Bengt).

De övriga juristerna motiverar det med att det är i linje med utvecklingen mot att lyssna på barnet och att det kan vara psykologiskt viktigt för barnet att bli lyssnat på, även om det inte alltid blir som barnet önskar. De övriga juristerna säger även att det kanske inte alltid är till deras klienters fördel, men ur ett barnperspektiv skulle det troligen vara det bästa.

Familjerättssekreterarnas perspektiv

Det råder delade meningar bland familjerättssekreterarna om dagens system och lagstiftning ska förändras och i så fall hur. Görel tar upp Annika Rejmer (forskare i rättssociologi) och Anna Singers (forskare i civilrätt) förslag om *Byrån för barns bästa*. Hon menar att genom att ge föräldrarna samtalsstöd och barnet ett eget ombud samt att dessutom undvika domstolsförhandlingar skulle tvisten nå bättre resultat.

...jag tänker att idén om *Byrån för barn bästa* mer skulle gagna barnet än nuvarande system där man tvistar om barn så som man tvistar om rätten att bo i hus och vem som ska ärva fritidshuset (Görel).

Även Kerstin berör att det skulle behövas en annan domstolsform för att bättre tillvarata barnets röst, men att det känns avlägset idag. Vad gäller barnombud är hon skeptisk. Hon menar att barnet inte ska behöva träffa fler personer än de gör idag.

... ibland är det så mycket olika människor som träffar de här barnen så de måste ju bli alldeles konfysa. Domstolen måste lita på att familjerätten tillvaratar barnets intressen (Kerstin).

Några av familjerättssekreterarna tar upp att de ser sig som barnets ställföreträdare. De arbetar utifrån barnet och framför barnets åsikter.

Ett par familjerättssekreterarna efterfrågar jurister som är specialiserade på familjerätt. De tar upp skillnaden de ser mellan olika advokater och vad det får för konsekvenser för barnet. En av dem förklarar det så här:

... de (juristerna) spelar en väldigt stor roll och en del är urskickliga på att lyfta fram barn, så de har väldigt stor tyngd i hur en tvist förlöper och vad som händer. Kan de se att det här är ett familjerättsmål, inte ett brottmål, då kan de också hjälpa till att få föräldrarna att enas (...) Och där tror jag att man skulle kunna förändra en del i att ha advokater som verkligen kan familjerätt, som är inriktade på att hitta lösningar för barnet, inte att strida för sin klient så på samma sätt (Görel).

Utbildning är dock inte enda lösningen enligt Kerstin. Hon anser att det beror mycket på ”personlig läggning” och om en person till exempel inte är lämplig som domare eller jurist spelar det ingen roll hur mycket utbildning personen har.

Görel nämner den nya statliga utredningen som föreslagit att familjerättssekreterarna ska höra barn i alla upplysningar. Hon anser att intentionen är god men är samtidigt tveksam till hur detta ska ske i praktiken.

Hur skulle det kunna bli bra för alla barn när vi har två, tre veckor på oss att komma in med upplysningar!? Att hinna träffa barn i den omfattningen och på deras villkor och så. Att man inte bara träffar barn här en gång och skriver ner det. Då kan det faktiskt vara dagsform och man känner inte barnet alls och kan egentligen inte tolka det (Görel).

Görel kommenterar även det förslag som har lagts i DS 2002:13 angående att ålägga domstolen en skyldighet att utröna barns vilja. Hon ser en fara i att barnet kan känna sig pressat att uttrycka en vilja om förslaget går igenom. Hon menar att det finns utrymme i dagens lagstiftning att göra

det som är bra för barn. Hon säger att det bara gäller att bli bättre på det. Även Kerstin anser att dagens lagstiftning är tillräcklig. Hon menar att domstolen redan idag har en skyldighet att utvärdera barns vilja.

Men det tycker jag att de på sätt och vis har redan. Har vi inte lyssnat på barnen och inte tagit reda på vad barnet vill så får vi bekräftelse på vår rapport, då får vi träffa dem (barnen) (Kerstin).

Margareta menar att det är vore bra att domstolen skulle åläggas skyldighet att ta reda på barnets vilja utifrån att det är många äldre män i domstolen. Hon märker att de har svårt att tänka utifrån barns behov. Hon säger även att det fungerar bättre bland de yngre rådmännen.

Det tror jag nog är bra. För det är mycket män som jobbar i domstol och många är äldre. Nu börjar det komma yngre män och vi märker skillnad på dem som är yngre.

Vad är skillnaden?

Kanske beror det på att de har varit hemma med sina barn. De har en *hel* annan kunskap om barns behov... märker vi. För, de som är mycket äldre. De som nu kanske är på väg att gå i pension som inte har tagit hand om sina barn så mycket, de har lite svårt att tänka utifrån barns behov (Margareta).

Mona anser att förslaget är bra. Hon tar upp ett exempel från Australien där barnet får träffa domaren och domaren tar sig tid att lyssna på vad barnet verkligen vill. Hon menar att det är ett bra exempel på att sätta barnet i centrum i tvisten.

9 PROFESSIONSTEORIER

Jurister och familjerättssekreterare är två yrkeskåror som arbetar med barn i vårdnadstvister, direkt eller indirekt. De arbetar utifrån samma lagstiftning, men har olika arbetsuppgifter och

kompetenser. Det finns ett flertal teorier kring profession och auktoriteter. Vi har valt att använda oss av två stycken för att ge ytterligare ett perspektiv på vårt material om barnets röst i vårdnadstvister. Den ena teorin har utvecklats av Thomas Brante (1987) och heter cynism. Den ger redskap till att förstå hur professioner kan definieras och hur professioner avgränsas mot andra professioner. Den andra teorin är utarbetad av Svante Beckman (1989). Han har själv inte namngett den, men för enkelhetens skull har vi valt att kalla den för auktoritetsteorin. Den utgår från åtta auktoriteter och samspelet däremellan.

9.1 Profession och professionalisering

Profession kommer från det latinska ordet ”*professio*” som betyder erkännande, uppgift eller yrke. Ordet professionell betyder yrkesmässig (Wessén 1979, Beckman 1989:12 i Selander 1989). Enligt Nationalencyklopedin definieras profession enligt följande:

Profession, i allmänt språkbruk detsamma som yrke; i samhällsvetenskaplig terminologi ofta snävare definierat som yrke vars auktoritet och status bygger på hög formell utbildning, ofta universitetsbaserad (Nationalencyklopedin 1994).

Så som Nationalencyklopedin antyder definieras profession snävare inom samhällsvetenskapen. De forskare som studerat professioner har definierat profession inom en tankeram och resultaten ser väldigt olika ut (Beckman 1989:13 i Selander 1989).

Inom professionssociologi görs en skillnad mellan *profession* och *semiprofession*. Till profession räknas akademiska yrken vars status grundas på hög formell utbildning, ett exempel är advokater. Till semiprofession räknas yrken var universitetsutbildning är något kortare än professionellas, till exempel socialarbetare (Brante, Andersen & Korsnes 2001: 249). Nedan följer några teorier angående professioner och kampen om yrkesutövning, status och kunskap (Beckman 1989:1 i Selander 1989).

9.2 Cynismen

Thomas Brante (1987) har sammanfört olika professionsteoretiker vilka han anser tillhör en inriktning inom professionsteorin som han namnger cynismen. Cynismen är en utveckling av Max Webers monopoliseringsteori. Cynismen används inom professionsforskningen för att definiera professioner eller avgränsa professionella grupper från varandra. Enligt Brante (1987) anser Weber att makt är den centrala drivkraften i samhället. Makten är ett medel med vilken grupper och enskilda kan främja sina egna intressen, detta på bekostnad av andra. Weber använder begreppet *stängning* för att beskriva samhällsgruppers användande av makt till att öka

sina egna belöningar genom att utesluta andra grupper. En utestängning menar Weber ger upphov till ett rättfärdigande av socialt kategoriserade underordnade och är alltid förknippat med makt och dominans. Han menar vidare att uteslutning tillslut alltid leder till motstrategier, makt riktas uppåt. Weber menar att stängning kan legitimeras på olika sätt, till exempel genom hänvisning till olika vetenskapliga fakta som att personer med en viss hudfärg innehar mer intelligens än människor med en annan hudfärg. Även att en viss utbildning ger rätt till höga materiella belöningar eller att personer med en viss typ av värderingar står närmare Gud legitimerar stängning. Enligt Brante (1987) dominerar idag två strategier för utestängning. Den ena baseras på egendom och innebär rätt att utesluta andra personer från att bruka något. Den andra bygger på individuell kvalificering. Ett exempel på individuell kvalificering är det politiska och administrativa etablissemangen som i allt högre grad utgör en svåråtkomlig elit vilka får tillgång till förmåner (Brante 1987:134-137 i Bergryd 1987).

Den tredje uteslutningsstrategi Brante (1987) tar upp är utbildning. Genom långa utbildningar med följande legitimation monopoliseras olika områden av arbetsmarknaden, professioner. Detta legitimeras inom funktionalismen genom en argumentation kring *nödvändighet*. Funktionalister menar att stängning professioner emellan är en konsekvens av nödvändig arbets- och kompetensfördelning. Brante (1987) skriver dock att nödvändighetsargument har använts i alla tider för att legitimera utestängning, till exempel för att förneka fattiga eller kvinnor rösträtt. Han menar att även om utestängning är motiverat inom vissa områden så visar historien på att utestängningar mer syftar till att tillägna sig privilegier, inte som en ändamålsenlig oundviklig arbetsfördelning (a. a.:136-137).

Cynismen ger nya perspektiv på profession. Noel och Jose Parry, vilka Brante (1987) betraktar som företrädare för cynismen, anger en definition på professionalism enligt följande:

En strategi för att kontrollera ett yrke i vilket kollegor upprättar ett system av självstyre och begränsar rekryteringen genom kontroll av utbildning, träning och kvalificering (Parry 1977:112 i Brante 1987:137).

9.3 Auktoritetsteorin

Svante Beckman (1989) talar om att professioner karakteriseras av anspråk på ledarskap, autonomi och status vilka har sin grund i en specifik form av auktoritet – sanktionerad expertis. Med begreppet sanktionerad expertis definierar Beckman (1989) professionsbegreppet med hjälp av en auktoritet som innehar en viss expertis. Auktoritet har en person, enligt Beckman (1989), då personens instruktioner frivilligt följs (Beckman 1989:68, 72 i Selander 1989). I en professions ansträngningar att utöka, etablera och borga för sin auktoritet stöter den på konflikter med sin omgivning. Konflikterna uppstår dels i relation till grupper som professionen vill underordna sig,

men även då professionen hamnar i konkurrensförhållande till grupper som vill ta ledarskap i anspråk. Konflikt uppstår på grund av lika eller olikartade former av auktoritet. Dessutom kommer professionella auktoriteter i konflikt med andra professioner vilka arbetar inom samma yrkesfält (a. a.:57).

Beckman (1989) urskiljer åtta typer av auktoriteter. Dessa är professionell auktoritet, byråkratisk auktoritet, fri expertis, familjär auktoritet, frändskapsauktoritet, statusrättigheter, ämbetsauktoritet och karisma. Han kartlägger de åtta typerna och deras konfliktmönster (a. a.:74-75). De två auktoriteter som den här uppsatsen berör är professionell auktoritet samt byråkratisk auktoritet.

9.3.1 Professionell auktoritet

Den professionella auktoriteten är till stor del grundad på prestationer. Den är bunden både till roll och person. Rollbunden på så sätt att den är sanktionerad i en typ av institution, till exempel i form av myndigheter och organisationer som utfärdar läkarlegitimationer och utövar kontroll av kompetens – läkarvetenskapen. Samtidigt är den personbunden då den professionella auktoriteten till stor del grundar sig på personlig kompetens. Den professionella auktoriteten står i konflikt med den fria expertisen samt den byråkratiska auktoriteten. Den fria expertisen kan, utan att vara stadfäst i en institution, inkräkta på professionernas revir. Ett exempel är läkares kamp mot vissa psykoterapeuter eller homeopater. När det gäller den byråkratiska auktoriteten (se kapitel 9.3.2) dyker konflikter upp då den professionella auktoriteten kämpar mot byråkratisering av den vägledande auktoriteten på områden som professionerna betraktar som sina, exempelvis då läkarna vill hindra sjukhusadministratörerna att besluta om vårdresursernas fördelning (a. a.:75-76).

Den professionella auktoritetens mellanläge leder även till en ambivalens i förhållande till den byråkratiska auktoriteten samt den fria expertisen. Den befinner sig mellan markandens mer entreprenörspräglade personliga anda och förvaltningens mer organisationsbundna och opersonliga anda (a. a.:75-76).

9.3.2 Byråkratisk auktoritet

Byråkratisk auktoritet menar Beckman (1989) är typisk inom de flesta offentliga och enskilda organisationer. Han skriver att den över- eller underordning en person besitter regleras av anställningsavtal samt genom centrala dokument i organisationen eller förvaltningen.

Auktoriteten en person innehar sitter i rollen en person har, inte i personen. Däremot blir personen kvalificerad för rollen utifrån vissa prestationskrav och fastställda målsättningar. Beckman (1989) visar att till exempel sjuksköterskors försök att bli fria från sin överordnade

auktoritet, läkarna, genom att hävda sin specialkunskap angående professionell omsorgsexpertis till skillnad från läkarnas medicinska expertis är ett försök av sjuksköterskorna att röra sig från det byråkratiska systemet till att bli en professionell auktoritet. En konflikt uppstår då yrken med professionell status, till exempel läkare, ingår i ett byråkratiskt system. De får då tillträde till formella positioner som inkluderar byråkratisk auktoritet (Beckman 1989:76-77 i Selander 1989).

10 ANALYS UTIFRÅN UPPSATSENS TEMAN

Nedan följer en analys utifrån uppsatsens fem teman Barnets röst, Lagstiftningen och barnkonventionen, Ålder och mognad, Nackdelar för barnet och Förbättringsförslag. Under varje tema redovisas först iakttagelser och jämförelser utifrån de professionsteorier vi använder som analysinstrument. Därefter följer ett avsnitt där vi tolkar materialet

10.1 Barnets röst

10.1.1 Iakttagelser och jämförelser utifrån teoretiska referensramar

Juristerna kommer inte i direktkontakt med barnen i vårdnadstvisten till skillnad från familjerättssekreterarna som träffar barnen ett flertal gånger. Båda yrkeskåreerna berättar att de tar tillvara barnets röst i sitt yrkesutövande men de har olika tillvägagångssätt. Några jurister nämner sin makt att påverka sina klienter (föräldrarna) så att processen läggs på en rimlig nivå för att förhindra att konflikten förvärras mer än nödvändigt. På så sätt kan de indirekt ta tillvara barnets röst genom att finna konstruktiva lösningar i processen utifrån barnets bästa. Juristerna tar även upp att de kan begära in en vårdnadsutredning eller annan utredning inför domstolsförhandlingarna för att barnet ska få komma till tals. En av juristerna nämner valmöjligheten att avstå från en sådan begäran.

Alla familjerättssekreterare är måna att ta tillvara barnets röst och känner ett stort ansvar för att lyfta fram barnets röst i vårdnadstvisten medan de flesta juristerna inte anser sig bära något ansvar för att låta barnet komma till tals. Annika Rejmors (2003) forskning visar på en klar rollfördelning mellan professionella som agerar i vårdnadstvister. Den menar att föräldern företräds av advokaten medan barnets bästa utreds av socialsekreteraren. Det är domaren som tar beslut om barnets bästa. Även socialstyrelsens (2004) undersökning tillskriver familjerätten ansvaret för att framföra barnets vilja i vårdnadstvister.

Familjerättssekreterarna har väl utarbetade metoder för att ta tillvara barnets röst i vårdnadstvister. Alla använder sig av liknande verktyg för att utröna barnets åsikt. Det skiljer sig däremot något vid vilken ålder de börjar ha samtal med barnet. Det råder även delade meningar bland familjerättssekreterarna om det bästa är att samtala med barnet utan föräldrarnas närvaro eller med. De upplever att barn känner olika inför att komma till familjerätten.

Utifrån Svante Beckmans (1989) definition av auktoriteter kan familjerättssekreterarna räknas till både professionell auktoritet och byråkratisk auktoritet. Professionell auktoritet utifrån att familjerättssekreteraren besitter en kompetens som både är bunden till deras roll, som familjerättssekreterare, samt till deras personliga kompetens, att ta tillvara barnets röst. För att ingå i Beckmans (1989) definition av professionell auktoritet efterfrågas en kompetens som finns sanktionerad i någon institution. Idag är inte ”tillvaratagande av barnets röst” en sådan kompetens, vilket innebär att det inte är självklart för familjerättssekreterarna att ingå i den professionella auktoriteten. Familjerättssekreterarna ingår samtidigt i ett byråkratiskt sammanhang där deras arbetsuppgifter är reglerade genom deras roll som familjerättssekreterare och genom den lagstiftning som styr deras skyldighet att på begäran av domstol klarlägga barnets vilja.

Jurister kan utifrån Beckmans (1989) teori om auktoriteter definieras som professionell auktoritet. Deras kompetens finns delvis sanktionerad i Advokatsamfundet och är samtidigt bundet till person då jurister får auktoritet även utifrån sin personliga kompetens.

Allt socialt arbete med barn måste enligt förarbetena till socialtjänstlagen grunda sig i ett barnperspektiv, vilket innebär att försöka se barnets situation ur barnets synvinkel. Orsaken till att socialt arbete ska ha sin grund i ett barnperspektiv är att barn själva inte kan göra sig hörda. För att som beslutsfattare avgöra vad som är bäst för barnet menar SOU 1997:116 att barnet bör komma till tals och själv berätta vad som är dess bästa.

Annika Rejmers (2003) studie visar att tingsrätten saknar barnperspektiv, som det är föreskrivet av Svenska barnkommittén. Hon menar att det leder till att det enskilda barnets bästa varken utreds eller tas i beaktande.

10.1.2 Vår tolkning

Det är intressant att uppmärksamma de två yrkeskårens syn på sitt ansvar för att ta tillvara barnets röst. Vi anser att juristerna tar ett ansvar angående att ta tillvara barnets röst även fast de själva inte anser sig ha något ansvar. Vi tror att juristerna skulle kunna spela en större roll i tillvaratagandet av barnets röst i vårdnadstvister om de var mer medvetna om sina möjligheter till det. Trots att de har ett klientintresse främst så kan de indirekt påverka att barnet får komma till tals genom att begära en vårdnadsutredning vid behov samt att föra domstolsprocesser på ett sådant sätt att de har barnets bästa i fokus. Vi ser att båda yrkeskåren har makt att lyfta fram barnet och genom en medvetenhet om den makten tror vi att barnets röst skulle kunna tas tillvara bättre än idag.

I en jämförelse av våra resultat och Rejmers (2003) studie, vilken visar på en tydlig rollfördelning mellan professionella i vårdnadstvister, ser vi att rollfördelningen bland professionerna inte är så självklar. Familjerättssekreterarna anser sig ha ett stort ansvar för att ta tillvara barnets röst vilket även juristerna och Socialstyrelsens (2004) studie bekräftar. Trots att juristerna inte anser sig ha ett ansvar för tillvaratagandet av barnets röst ser vi att de går utöver sitt uttalade ansvarsområde ibland genom att se till barnets bästa, vilket enligt Rejmers (2003) undersökning tillhör familjerättssekreterarens ansvarsområde.

Vi ser utifrån Beckmans (1989) teori att jurister och familjerättssekreterare tillhör skilda auktoriteter. Eftersom juristernas kompetens finns sanktionerad i en institution tror vi att deras kompetens anses vara mer betydelsefull, bland människor i allmänhet, än familjerättssekreterarnas kompetens. Den specialkompetens, tillvaratagandet av barnets röst, som familjerättssekreterarna besitter borde enligt vår mening kunna sanktioneras i en institution likaväl som juristernas

kompetens. Vi frågar oss vem som bestämmer vilken kompetens som ska accepteras i en institution.

I familjerättssekreterarnas arbete ser vi ett barnperspektiv genom deras olika metoder som är anpassade för barn. Genom att rita, leka och använda sig av till exempel nallekort försöker familjerättssekreterarna se barnens livssituation ur barnets synvinkel. Eftersom juristerna inte kommer i kontakt med barnet i vårdnadstvisten ser vi inte ett barnperspektiv lika tydligt i deras arbete jämfört med i familjerättssekreterarnas arbete. Vi kan ändå i vissa delar se ett barnperspektiv hos juristerna då de försöker påverka att domstolsprocessen förs på en rimlig nivå utifrån barnets bästa.

Vår empiri skiljer sig till viss del från Annika Rejmers (2003) studie angående barnperspektiv i tingsrätten. De jurister vi talat med, vilka har tingsrätten som sin arbetsplats, anser vi delvis har ett barnperspektiv. De fransäger sig dock ett ansvar för att ta tillvara barnets röst vilket i sig kan vittna om en brist på barnperspektiv då de främst har ett klientintresse i sitt arbete.

10.2 Lagstiftning och Barnkonventionen

10.2.1 Iakttagelser och jämförelser utifrån teoretiska referensramar

Det råder delade meningar inom respektive yrkeskår om huruvida lagstiftningen garanterar barnets rätt att komma till tals. Några jurister lyfter fram lagstiftarens ord om barnets bästa och barnets vilja och möjligheten att begära en vårdnadsutredning och menar att dessa faktorer medverkar till att garantera barnets rätt att komma till tals. Däremot anser dessa jurister att det är upp till de myndigheter som ska tillämpa lagen att det sker på ett så bra sätt som möjligt. De menar alltså att bristerna inte ligger på lagstiftningsnivå utan på tillämpningsnivå. En av dessa jurister menar att barnet borde få komma in tidigare i vårdnadsprocessen. Flera av juristerna betonar familjerättens ansvar att garantera att barn får komma till tals. Med det stora ansvar familjerättssekreterarna har följer även en makt, menar juristerna. Familjerättssekreterarna har en makt genom vad de skriver i utredningen, vilket kan få konsekvenser för domstolsbeslutet. I Socialstyrelsens (2004) undersökning framkommer att det i domar riktas kritik mot socialtjänstens vårdnadsutredningar som gäller kvaliteten på dokumentation och utredarnas objektivitet och skicklighet.

Flera av familjerättssekreterarna är nöjda med dagens lagstiftning. Den ger barnet utrymme att komma till tals genom tydliga bestämmelser för *att* barnet ska komma till tals och *hur* det ska ske. Däremot poängterar de att trots bestämmelserna betyder det inte i praktiken att alla barn verkligen får komma till tals. Detta bekräftar Dahlstrands avhandling. Hon skriver att det inte

finns ett självklart samband mellan en lagstiftning angående barns rätt att komma till tals och hur det ser ut i praktiken.

Flera familjerättssekreterare anser att barn har tillräckligt med juridiska rättigheter för att deras vilja ska beaktas. En av familjerättssekreterarna instämmer inte i att gällande lagstiftning ger barn tillräckligt med utrymme för att komma till tals. En annan familjerättssekreterare är mer tveksam till om dagens lagstiftning tillförsäkrar barnets rätt att komma till tals, men upplever att hon finner ett stöd i lagstiftningen i sitt arbete.

Enligt cynismen (1987) är makt den centrala drivkraften i samhället. Olika grupper främjar sina egna intressen på bekostnad av andra. Ingen av yrkeskåren vill ta på sig ansvaret för att det brister i förfarandet att ta tillvara barnets röst utan hittar andra orsaker. Ur cynismens (Brante 1987) synvinkel främjar de sina egna intressen att framstå som kompetenta professioner på bekostnad av sin omgivning.

Enligt Utredningen om Barnets rätt (SOU 1979:63) är det inte tillfredställande att barn har så lite inflytande i vårdnadsprocessen. Deras främsta invändning ligger i att barnet inte får delta i rättegången som självständig part. Utredningen föreslår, för att bättre tillvarata barnets röst, ett införande av talerätt för barn. Istället för att föräldrarna företräder barnet skulle barnet företrädas av ett barnombud. Utredningen föreslår att barnombudet ska ha juridisk kunskap samt kunskap om barn.

I Utredningen Barnets rätt 3 (SOU 1987:7) menar man att föräldrar vanligtvis kan företräda sina barn och att ett barnombud skulle kunna leda till att föräldrarna inte kan samarbeta vilket får konsekvenser för barnet. Utredningen vill dock ge barn över tolv år processbehörighet då man anser att det är barnets rätt att föra sin egen talan. Regeringen bedömer i proposition 1994/95:224 att inte införa talerätt för barn då det bland annat skulle kunna innebära att barnet tvingas till ett ställningstagande mellan sina föräldrar samt att talerätten skulle kunna leda till försämrade relationer till föräldrarna efter avslutad tvist.

Både utredningen om Barnets rätt och utredningen Barnets rätt 3 anser att talerätt för barn bättre skulle garantera barnets rätt att komma till tals. De har skilda meningar om vad talerätten skulle innebära. Utredningen Barnets rätt 3 har en större tilltro till förälderns förmåga att tillvarata barnets åsikt, men vill samtidigt ge äldre barn mer juridiska rättigheter genom att göra dem processbehöriga.

I dagens lagstiftning ska hänsyn tas till barnets vilja med beaktande av ålder och mognad enligt 6 kapitlet 2 b § FB. Socialtjänsten ska även samtala med barnet i en vårdnadsutredning (6:19 st. 3 FB).

10.2.2 Vår tolkning

Vi instämmer i intervjupersonernas åsikt om att dagens lagstiftning ger stort utrymme för barn att komma till tals och att den största bristen ligger i tillämpningen. För att lagstiftningen bättre ska kunna garantera barnets rätt att komma till tals måste både jurister och familjerättssekreterare tillämpa lagen på ett bra sätt. Lagstiftaren är alltid beroende av den som tillämpar lagen. Både jurister och familjerättssekreterare är tillämpare av föräldrabalkens bestämmelser om barnets rätt att uttrycka sin vilja. Därför kan de i sin yrkesroll bidra till att barnets rättigheter i vårdnadstvister tillvaratas.

Intervjupersonerna berättar om det ansvar som ligger på familjerättssekreterarna i vårdnadsprocessen. De bär huvudansvaret för att lyfta fram barnets röst i vårdnadstvist. Som systemet ser ut idag är barnet väldigt beroende av vilken familjerättssekreterare som genomför vårdnadsutredningen. Vi frågar oss vem som garanterar barnets rätt att komma till tals då barnet möter en familjerättssekreterare som inte har goda redskap för att samtala med barn eller som inte har barnet i fokus. Våra intervjupersoner tar själva upp att familjerättssekreterarnas personlighet och erfarenheter medvetet eller omedvetet speglas i utredningsarbetet. Kanske är det familjerättssekreterarnas egna inflytande över utredningsarbetet som kritiseras i de domar som Socialstyrelsen (2004) har studerat i rapporten *Glimtar av barn från vårdnads-, boende- och umgängedomar 1999 respektive 2002*.

Vi frågar oss om talerätt vore mer rättssäker för barn än dagens system. Fördelen med talerätt anser vi är att barnet har en person i rättssalen, barnets ombud, som enbart har barnets intressen i fokus. Barnet deltar mer direkt i processen och inte genom en skriftlig utredning. Talerätt för barn skulle medföra mer rättigheter för barnet vilket vi tror skulle minska risken att barnets intressen hamnar i skymundan av föräldrarnas intressen. Den största risken med talerätt anser vi är att barnet kan tvingas till ett ställningstagande och bli direkt inblandad i föräldrarnas konflikt. Vi anser även att det inte finns några garantier för att särskilda ställföreträdare inte skulle kunna missköta sitt arbete så barnets röst försummas. Barnet är än en gång beroende av en enskild tjänstemans yrkesutövning. Dessutom anser vi att den person som ska vara barnets ställföreträdare måste ha god kunskap om barns behov och samtal med barn. Familjerättssekreterarnas kunskap om barn grundar sig på lång utbildning och många års erfarenhet av barn. Vi anser att om särskilda ställföreträdare ska göra ett gott arbete så bör de både besitta en jurists kompetens samt även en familjerättssekreterares kompetens. Det blir kostsamt, kräver lång utbildning och kräver även en stor organisatorisk förändring i samhällssystemet. Ska det ske tror vi att familjedomstol är lösningen (se egna reflektioner 11.4).

Cynismens (Brante 1987) syn på att samhället styrs av makt och att grupper främjar sina egna intressen på bekostnad av andra tror vi till viss del kan stämma in på jurister och familjerättssekreterare. Vi tror att vilken profession en person än tillhör så vill personen framstå som kompetent och inneha en viss form av auktoritet/makt. För att kunna framstå som kompetent samt besitta en auktoritet kan konsekvensen bli att man trycker ner andra för att höja sin egen status.

Vi menar att den skepsis vi kan se hos båda yrkeskårer gentemot den andras arbete till stor del inte handlar om maktbegär utan om okunskap för varandras arbete och kompetens. Jurister och familjerättssekreterare ser vårdnadstvisten ur olika perspektiv. På grund av olika perspektiv prioriteras skilda intressen och det finns en oförståelse för varandras prioriteringar.

10.3 Ålder och mognad

10.3.1 Iakttagelser och jämförelser utifrån teoretiska referensramar

Flera av juristerna uttrycker en svårighet att definiera begreppet ”mognad”. De anser att det krävs en individuell prövning för att bedöma barnets mognad och att ansvaret för den bedömningen ligger hos familjerättssekreteraren. Alla familjerättssekreterare instämmer i att mognadsbedömningen måste ske individuellt. En familjerättssekreterare lyfter fram att hon lägger olika tyngd vid barns uttalanden beroende på mognad. Juristerna berättar att de använder mognadsbedömningar för att förstärka eller försvaga barns uttalanden till gagn för sin klient.

Både bland jurister och bland familjerättssekreterare nämns en åldersgräns på tolv år. Familjerättssekreterarna talar om att det finns föreställningar bland föräldrar om att barn ska få bestämma vid tolv års ålder. Några jurister säger att det går en tydlig gräns vid tolv år för att hänsyn ska tas till barnets vilja då tolvårsgränsen är förankrad i praxis. Några jurister menar också att en bestämd åldersgräns för då barn ska ha rätt att komma till tals vore till barnets fördel medan andra är mer tveksamma. En jurist menar att eftersom det finns en tolvårsgräns i praxis så borde den även stå uttryckligt i lagen. Familjerättssekreterarna är dock alla eniga om att det inte är till barnets fördel att ha en bestämd åldersgräns för att garantera barnets rätt att komma till tals. De anser att det skulle missgynna både de yngre och äldre barnen på olika sätt. De förespråkar en mognadsbedömning.

Om man anlägger cynismens (Brante 1987) perspektiv på juristernas hantering av mognadsbedömningar så främjar juristerna sina och sina klienters intressen på bekostnad av barnet.

I gällande lagstiftning anges ingen ålder för då barnets vilja ska tillmätas större eller mindre betydelse i vårdnadstvister. I åldersgränsutredningen (SOU 1996:111) framkommer att barn som

är tolv år nått en sådan mognad att de bör komma till tals och ha inflytande över frågor om dess person. Enligt 6 kapitlet 2 b § FB ska barnets vilja beaktas utifrån ålder och mognad men enligt förarbetena är det svårt att avgöra när ett barn är så pass moget att rätten ska respektera barnets vilja.

10.3.2 Vår tolkning

Vi kan se utifrån både förarbetena och intervjupersonernas uttalanden att begreppet mognad är svårdefinierat och svårt att tillämpa. Detta trots att det i dagens lagstiftning står att en bedömning av barnets mognad ska göras vid avgörande av frågor som rör vårdnad. Vi anser att det både visar på den komplexitet som begreppet innefattar och att lagen och förarbetena är otydliga med att definiera ordet mognad. För att kunna tillämpa bestämmelsen måste en individuell bedömning göras. En fördel med individuella bedömningar, anser vi, är att alla barn som har mognaden att uttrycka sin åsikt ska ha utrymme att göra det och att *olika* barn får olika bedömningar.

Nackdelen med en mognadsbedömning, anser vi, är att den kan bli godtycklig och att *lika* barn får olika bedömningar. Det är upp till den enskilda familjerättssekreteraren att bedöma barnets mognad. Vi anser dock att ett barn måste bedömas individuellt. Något annat alternativ tycker vi skulle vara för fyrkantigt med tanke på att barn mognar så olika. Vi tror att istället för att fastställa en åldersgräns för när barnet ska få komma till tals på grund av svårigheten att bedöma mognad anser vi att familjerättssekreterarna borde få mer utbildning i att göra dessa bedömningar ännu mer professionellt.

Anledningen till att några av juristerna förespråkar en bestämd åldersgräns för när barnets vilja ska beaktas tror vi kan bero på den redan nämnda godtyckligheten i familjerättssekreterarnas bedömning av mognad. Vi tror att orsaken till att alla familjerättssekreterare är negativa till en bestämd åldersgräns är att de utifrån erfarenhet och kunskap om barn vet att barn är så olika att en individuell bedömning krävs. Vi upplever att familjerättssekreterarna inte är skeptiska till mognadsbedömningar till skillnad från några av juristerna. Det kan enligt oss bero på att familjerättssekreterarna personligen kommer i kontakt med barnen och utför dessa bedömningar, till skillnad från juristerna som inte kommer i direktkontakt med mognadsbedömningar av barnen. Vi förmodar att det är lättare att vara skeptisk mot sådant som man själv inte kommer i kontakt med.

Vi tror inte att det, enligt cynismens (Brante 1987) perspektiv, är juristers intention att på bekostnad av barnet främja sina egna intressen men det blir i vissa fall konsekvensen då juristers primära uppgift är att företräda klienten.

10.4 Nackdelar för barnet

10.4.1 Iakttagelser och jämförelser

Juristerna och familjerättssekreterarna tar upp liknande faktorer vad gäller baksidor av att lyfta fram barnets röst. Båda yrkeskåren anser att barnets vilja inte alltid är till barnets bästa. En familjerättssekreterare berättar att hon ändå i sällsynta fall bortser från barnets bästa till förmån för att barnets vilja ska beaktas. En annan familjerättssekreterare menar att barnets ålder har stor betydelse för huruvida barnets vilja ska gå före barnets bästa. Det stämmer överens med vad Dahlstrand (2004) skriver i sin avhandling angående ålderns betydelse då barnets vilja anses gå emot barnets bästa.

Båda yrkeskåren nämner även att när barnet får komma till tals och uttrycka sin vilja kan barnet hamna i en lojalitetskonflikt mellan föräldrarna. Juristerna och familjerättssekreterarna säger att det finns en fara i och med att barn i vårdnadstvister ska komma till tals. Barn kan pressas till ett ställningstagande eller till att uttala en viljeriktning. Varken jurister eller familjerättssekreterare anser att barn ska tvingas till ett ställningstagande eller ens behöva uttala sig om de inte vill.

Juristerna lyfter särskilt fram att barn är påverkbara. Det leder till att den uttryckta viljan kanske inte är barnets egentliga vilja. Några jurister ser en svårighet i att veta vad som är barns egentliga vilja. En av juristerna menar att det krävs en lyhördhet när barnets vilja ska utrönas då den kan skifta från dag till dag.

Alla familjerättssekreterare belyser svårigheten med att avgöra hur mycket av barnets uttalade åsikt som ska framföras i vårdnadsutredningen. Det finns en risk att det barnet säger i utredningen går ut över dem i efterhand. Dessutom finns en fara att barnet får ta ett alltför stort ansvar för vårdnadstvistsens utgång.

Som redan nämnts i tidigare avsnitt har juristerna främst ett klientintresse i vårdnadstvisten. Återigen poängterar de klientintresset och berättar att de utgår från att det som är bäst för klienten även är bäst för barnet. Annika Rejmers (2003) studie visar att professionella upplever en svårighet med att tillgodose både föräldrarnas och barnens rättigheter.

I och med rättsfall NJA 1995 (s. 398) så har barnets vilja fått större betydelse. Barnets vilja väger i rättsfallet tyngre än vad som objektivt sett uppfattas som barnets bästa. Högsta Domstolens domslut leder till att man frångår tidigare praxis. I domslutet läggs stor vikt vid barnets vilja trots påverkan av en förälder.

Barnpsykolog Gunilla Wilhelmson nämner ett flertal baksidor med att låta barn komma till tals. Dels att barn kan hamna i lojalitetskonflikt mellan sina föräldrar och dels att de inte alltid ser konsekvenserna av sina uttalanden.

10.4.2 Vår tolkning

I förarbetena kan vi inte finna några uttalade baksidor med att lyfta fram barnets röst. Däremot vittnar juristerna, familjerättssekreterarna samt barnpsykologen Gunilla Wilhelmson om ett flertal nackdelar för barnet med att de får komma till tals. Vi tror att det ligger i tiden att barn ska ges mer makt och rättigheter. I barnkonventionen står bland annat att barn är förtryckta och måste ges rättigheter för att kunna hävda sitt fulla människovärde. Barnkonventionen menar att rätten att komma till tals är en mänsklig rättighet (se kapitel 8.2.2). Vi instämmer i att det är viktigt att sätta barnet i fokus och att ge dem möjlighet att komma till tals, men ser också nackdelar med det. Den oro som en familjerättssekreterare uttrycker om samhällsutvecklingen där barnet får mer makt och ansvar anser vi är delvis befogad.

Ett tydligt exempel på barnets ökade inflytande är att äldre barns vilja går före barns bästa i praxis (NJA 1995 s. 398). Där reserverar Högsta Domstolen sig i domslutet genom att hävda att barnets vilja inte antas medföra bestående fara för barnets hälsa och utveckling. Vi anser att det är svårt att avgöra om domslutet, vilket är i linje med flickans vilja, är till fara för hennes hälsa och utveckling. Det är troligtvis något som visar sig långt senare. Om domslutet skulle visa sig medföra fara för flickans hälsa och utveckling anser vi att hon har fått ett för stort ansvar som inte borde läggas på ett barn. Samtidigt menar vi att barn som är mogna ska få påverka beslut som rör dem och som kommer få långtgående konsekvenser för barnets framtid. Det är en svår balansgång mellan att låta barnet få bestämma och att låta barnet slippa ta för svåra beslut enligt vår mening. Vi efterlyser mer medvetenhet om vilka nackdelar det kan medföra för barnet att komma till tals både hos lagstiftaren och hos tillämpare av lagen. Den goda intentionen att låta barnet komma till tals får aldrig gå ut över barnet.

Vi ser en överensstämmelse mellan juristernas uttalanden om att klientens bästa är till barnets bästa och det Rejmers (2003) studie påvisar om svårigheten för professionella att tillgodose både föräldrars och barns intressen. Vi menar att juristernas föreställning om att klientens bästa även är bäst för barnet snarare handlar om en oförmåga att tillgodose både sin klient (föräldern) och barnet än en kunskap hos juristerna om att föräldrars bästa är det samma som barnets bästa.

I empirin om nackdelar för barnet har vi inte funnit några delar där våra professionsteorier varit applicerbara.

10.5 Förbättringsförslag

10.5.1 Iakttagelser och jämförelser utifrån teoretiska referensramar

Både jurister och familjerättssekreterare uttrycker att det behövs mer kunskap om barn i rätten. Minst en representant från varje yrkeskår anser att en annan domstolsform behövs för att tillvarata barnets röst. Några av familjerättssekreterarna efterfrågar specialiserade jurister vilka har familjerätt som sitt område medan några jurister anser att det behövs mer barnkunskap i allmänhet i rätten. De båda yrkeskåren efterfrågar mer barnkunskap i rätten även om de har olika förslag på hur det ska gå till.

Förslag om särskilda ställföreträdare för barn välkomnas av majoriteten av juristerna. Ställföreträdaren skulle kunna stärka barnets rätt och på ett bättre sätt tillvarata barnets vilja. Det är framförallt en familjerättssekreterare som är mer skeptisk till särskild ställföreträdare för barn då det skulle innebära ytterligare en person som barnet ska träffa. Flera familjerättssekreterare anser att barnet redan har ett ombud genom familjerättssekreteraren och en familjerättssekreterare menar att domstolen måste lita på att familjerätten tar tillvara barnets intressen. Enligt Bilson och Whites (2005) undersökning bekräftas att barn är i behov av en representant i rättsliga processer som rör dem. Undersökningen visar även på svårigheten för advokater att företräda barnet om de inte har barnkunskap så till vida barnet inte själv har kapacitet att instruera sin juridiska representant.

Vi iakttar ett bristande förtroende för varandras förmåga att tillvarata barnets intressen från båda yrkeskåren. Några av juristerna anser att en ställföreträdare för barnet på ett bättre sätt skulle kunna tillvarata barnets rättigheter till skillnad från idag.

Utifrån vad Thomas Brante (1987) skriver om cynismen tycker vi oss se att juristerna tenderar att stänga familjerättssekreterarna ute från det juridiska området. Familjerättssekreterarna blir ett hot mot juristernas specifika kunskap och kompetens vilket kan leda till att den makt och de privilegier som är kopplade till juristernas profession äventyras. Om juristerna släppte in familjerättssekreterarna i det juridiska området skulle det kunna innebära att det inte längre gick att försvara deras profession utifrån en nödvändighetsprincip och deras monopol på juridisk expertis skulle äventyras. I och med att juristerna stänger ute familjerättssekreterarna blir familjerättssekreterarna underordnade juristerna. Konsekvensen av att juristerna stänger ute familjerättssekreterarna från det juridiska området och placerar dem i ett underläge blir enligt Brante (1987) att familjerättssekreterarna utarbetar motstrategier förr eller senare.

Enligt Beckmans (1989) perspektiv strävar vissa byråkratiska auktoriteter efter att få professionell auktoritet och frigöra sig från sin underordning under byråkratisk auktoritet. Utifrån en familjerättssekreterares uttalande om att domstolen måste lita på familjerättens kompetens att

tillvarata barnets intressen kan vi se en strävan hos henne att frigöra sig från det byråkratiska system hon ingår i och en vilja att visa på sin specifika kompetens, att tillvarata barnets röst.

Vi noterar att en av juristerna har en annan syn angående att höra barnet inför snabbupplysningar än vad den familjerättssekreterare som pratar om snabbupplysningar har. Juristen anser att det är för sent att barnet kommer till tals först i vårdnadsutredningen och att det kanske skadar barnet mer att vänta än att låta barnet komma till tals omedelbart. Vi uppfattar att han vill att barn ska komma till tals redan vid snabbupplysningarna. Familjerättssekreteraren är mer tveksam till hur det ska gå till i praktiken. Hon tror att det är svårt att genomföra sådana samtal inom kort tid, på barnets villkor och i den omfattning som krävs för att kunna låta barnet komma till tals.

Utifrån auktoritetsteorin (Beckman 1989) uppfattar vi att den ovan nämnda familjerättssekreteraren besitter en byråkratisk auktoritet. Hon är en del av ett byråkratiskt system, socialtjänsten, som är en offentlig organisation och har strikta ramar och riktlinjer att rätta sig efter. Om man ser på det här utifrån auktoritetsteorin (Beckman 1989) bör konsekvensen blir följande. För att utredningens förslag angående snabbupplysningar ska vara genomförbart måste socialtjänsten som byråkratiskt system förändras vad gäller exempelvis ramar och riktlinjer.

Ett flertal jurister är positiva till det förslag som lagts i DS 2003:13 angående att ålägga domstolen en skyldighet att utröna barns vilja då det anser att det är till fördel för barnet. Det skulle innebära att juristerna inte kan avstå från att begära in en vårdnadsutredning eller att på annat sätt undvika att barnet får uttala sig. Juristerna medger att det skulle kunna vara till nackdel för dem då de främst har ett klientintresse. Några familjerättssekreterare menar att dagens lagstiftning är tillräcklig och ser en risk med förslaget som skulle kunna leda till att barnet känner ett tvång att uttrycka en viljeriktning. De övriga familjerättssekreterarna anser att förslaget är bra eftersom det sätter barnet i centrum och hjälper domstolen att tänka utifrån barns behov.

10.5.2 Vår tolkning

Vi tror att en orsak till att några jurister förespråkar särskilda ställföreträdare som ett bättre alternativ för att tillvarata barnets röst är en bristande kunskap hos juristerna om familjerättssekreterarnas arbetssätt och kompetens. Vi tror även att det kan bero på juristernas stora tilltro till sin egen yrkeskårs förmåga att ta tillvara barnets juridiska rättigheter. Den representant för barnet som Bilson och White (2005) förespråkar i sin undersökning menar vi kan vara en familjerättssekreterare vilken redan har den barnkunskap som många advokater kanske saknar.

Orsaken till juristers och familjerättssekreterares olika syn på det liggande förslaget angående att höra barnet inför snabbupplysningarna tror vi beror på deras skilda roller i vårdnadstvister. Vi

tror att det kan bero på att de har olika utbildningsbakgrund vilket ger dem olika perspektiv på vad som är till barnets bästa. Juristen ser att det är bra för det juridiska förfarandet att få in barnet tidigt i processen genom att låta barnet uttrycka sig i ett tidigare skede än idag.

Familjerättssekreteraren har mer barnkunskap och står för den direkta kontakten med barnet.

Familjerättssekreterarens kunskap om barn gör att den goda intentionen om att släppa in barnet tidigt i processen är till barnets nackdel i det praktiska genomförandet.

Vi anser att det är intressant att juristerna ser bortom sina och klientens intressen genom att vara positiva till ett förslaget i DS 2002:13 vilket skulle kunna vara till nackdel för deras klienter. Vi anser att juristerna här har ett barnperspektiv och vi ser en strävan efter att barnets bästa ska komma i främsta rummet, vilket föräldrabalken förordar. Vi noterar att familjerättssekreterarna har skilda åsikter om förslaget. Båda de som är positiva och de som är skeptiska till förslaget anser vi ser till barnets bästa men utifrån två olika perspektiv. De som är positiva till förslaget anser att det är till barnets bästa att alltid få komma till tals medan de som är skeptiska ser vilka risker det finns med att låta barnet komma till tals och vill skydda barnet från en påfrestande situation. Det här anser vi tydligt visar på komplexiteten av begreppet barnets bästa och det visar också på svårigheten att hitta optimala lösningar på att tillvarata barnets röst. Vi tänker att komplexiteten kring vad som är barnets bästa och hur man bäst kan tillvarata barnets röst är ett av skälen till en mycket långvarig diskussion kring att hitta former för det. De förslag som ligger idag är ytterligare ett försök i strävan efter att hitta en struktur där barn får uttrycka sin vilja utan att det står i konflikt med barnets bästa.

Vi anser, utifrån vad Brante (1987) skriver om cynismen, att familjerättssekreterarna kan vara ett hot mot juristernas specifika kunskap och kompetens då familjerättssekreterarna berör juristernas område. Samtidigt har de olika uppgifter i en vårdnadstvist och därför behöver de inte alltid se varandra som ett hot i alla delar utan snarare som en tillgång. De har olika kompetensområden och fyller olika funktioner under vårdnadsprocessen.

Den strävan som vissa byråkratiska auktoriteter har för att få professionell auktoritet, enligt Beckman (1989), tror vi är förenlig med verkligheten. Vi tror att familjerättssekreterarna önskar att deras specifika kompetens ska accepteras.

11 SLUTSATSER OCH EGNA REFLEKTIONER

Vi anser att vi har uppfyllt våra syften för uppsatsen. Nedan följer svaren på huvudsyfte, delsyfte samt frågeställningar.

11.1 Jurister och familjerättssekreterare

I FB finns reglerat att familjerättssekreterare som utför vårdnadsutredningen ska samtala med barnet under utredningen om det inte är olämpligt. De familjerättssekreterare vi intervjuat anser sig ha ett stort ansvar för att ta tillvara barnets röst genom vårdnadsutredningen. De träffar barnet flera gånger under utredningen och har åldersanpassade metoder för att samtala med barnet. Även juristerna betonar familjerättssekreterarnas stora ansvar att se till att barn får komma till tals. Juristerna själva anser sig inte ha ansvar för att tillvarata barnets röst. De berättar emellertid om hur de på flera sätt i sin yrkesroll kan ta tillvara barnets röst. Juristerna har möjligheten att begära in en vårdnadsutredning. I och med det medverkar de till att barnet får möjlighet att uttrycka sig angående vårdnaden. De berättar även om att de kan påverka sina klienter så vårdnadsprocessen inte blir inhuman. De menar att på så sätt blir inte tvisten mer långdragen än nödvändigt och kan indirekt medverka till att barnets röst tas tillvara. Det sker genom att de hjälper klienten att fokusera på barnets bästa.

11.2 Styrkor och svagheter

Dagens lagstiftning strävar efter att uppfylla barnkonventionens intention om att låta barn komma till tals i ärenden som rör barnet. I FB säger lagstiftaren att hänsyn ska tas till barns vilja utifrån ålder och mognad. Våra intervjupersoner menar att lagstiftningen i stort är tillfredställande för att ta tillvara barnets röst i vårdnadstvister men att den kan förbättras då de anser att den i dagsläget inte är optimal. Några styrkor med dagens lagstiftning är tydliga ramar i FB för hur barn ska komma till tals och bestämmelser för att barns vilja ska beaktas. Familjerättssekreterarna upplever även att de har stöd genom lagstiftningen i sitt arbete att ta tillvara barnets röst. Dessutom har både domstol och ombud möjlighet genom lagstiftningen att begära att en vårdnadsutredning görs. I vårdnadsutredningen ska barnet komma till tals om det inte är olämpligt. I dagens lagstiftning finns ett utrymme för att individuellt bedöma vilken hänsyn som ska tas till barnets vilja utifrån ålder och mognad. Både jurister och familjerättssekreterare menar att individuella bedömningar är nödvändiga i vårdnadstvister då barns mognad skiljer sig åt.

Begreppet mognad är emellertid svärdefinierat enligt flera intervjupersoner och varken lagstiftningen eller förarbetena definierar begreppet. I lagstiftningen regleras det ansvar som familjerättssekreterare har att ta tillvara barnets röst i och med den vårdnadsutredning som de ansvarar för. Våra intervjupersoner tar upp att familjerättssekreterarna genom

vårdnadsutredningen har ett stort ansvar för att tillvarata barnets röst. En risk med det kan vara att familjerättssekreterarna som person omedvetet påverkar utredningsarbetet genom att låta ett subjektivt tyckande få gå före en objektiv bedömning. I utredningsarbetet gör familjerättssekreterarna en avvägning av hur mycket av barns uttalade åsikter som ska skrivas i vårdnadsutredningen för att det inte ska leda till negativa konsekvenser för barnet i efterhand. Det utrymme som barn har genom dagens lagstiftning att uttala sig kan enligt våra intervjupersoner leda till negativa konsekvenser. Dels kan barnen hamna i en lojalitetskonflikt mellan sina föräldrar och även pressas till ett ställningstagande. Ytterligare en svaghet med lagstiftningen som juristerna tar upp är att barn kan påverkas av sina föräldrar så att deras uttalade vilja egentligen inte är deras sanna vilja.

11.3 Förändringar

Trots att våra intervjupersoner anser att lagstiftningen i stort är tillfredställande menar de att det skulle gå att förbättra den ytterligare för att garantera barns rätt att komma till tals. En jurist menar att barnet borde komma in tidigare i vårdnadsprocessen, genom att komma till tals redan inför snabbupplysningarna. Det har lagts flera förslag på hur man bättre kan tillvarata barnets röst i vårdnadstvister. Ett förslag är att införa talerätt för barn. Det skulle innebära att barnet istället för att företrädas av föräldrarna skulle företrädas av en person som enbart har barnets intressen i fokus, en särskild ställföreträdare. En särskild ställföreträdare för barn anser främst juristerna vore ett sätt att stärka barnets rätt. En särskild ställföreträdare kan enligt juristerna på ett bättre sätt ta tillvara barnets vilja.

Representanter från båda yrkeskåren är positiva till en föreslagen lagändring genom vilken domstolen skulle åläggas en skyldighet att utröna barnets vilja. De anser att det skulle sätta barnet i fokus i vårdnadstvisten. Båda yrkeskårer efterfrågar mer barnkunskap i rätten och ger förslag på en annan domstolsform och specialiserade jurister vilka har familjerätt som sitt område.

11.4 Egna reflektioner

Vi ser många styrkor i dagens lagstiftning som samverkar till att garantera barnets rätt att komma till tals. Den reglering som finns i både barnkonventionen och FB beträffande barnets rätt att komma till tals anser vi bidrar till att barn har en framträdande plats i lagstiftningen idag.

I dagens lagstiftning är föräldrarna (förmyndarna) barnets ställföreträdare, vilket vi tror till viss del kan vara till barnets nackdel. I en vårdnadsvist menar vi att föräldrar har svårt att se bortom sina egna intressen till förmån för barnet. Därför finns en risk att barnets intressen hamnar i skymundan i vårdnadstvisten. I och med att föräldrarna är barnets ställföreträdare tolkar vi lagen som att föräldrarnas ombud borde bevaka även barnets intressen i en vårdnadsvist. Vi upplever

att jurister företräder en förälder primärt och därför kommer deras ansvar för barnet endast bli sekundärt. Eftersom jurister inte primärt tar ett ansvar för att bevaka barnets intressen i rätten anser vi att det är nödvändigt att barnet har ett eget ombud som företräder barnet primärt. Idag ser vi familjerättssekreteraren som barnets ombud genom att de gör en vårdnadsutredning.

De förslag som har diskuterats om talerätt för barn visar på ett annat alternativ för att ta tillvara barnets röst. Vi menar att om barnet skulle få talerätt och företräddas av en särskild ställföreträdare skulle det ge barnet mer juridiska rättigheter i vårdnadstvisten. Barnet skulle bli part i målet med de rättigheter som det innebär och barnet skulle även ha en representant i rättssalen till skillnad från idag då barnets åsikter framförs i ett skrivet dokument.

En nackdel med en särskild ställföreträdare för barnet är att barnet kan bli mer inblandat i föräldrarnas konflikt. Det skulle även innebära att det skulle bli tre parter som processar vilket skulle kunna leda till en mer infekterad och långdragen process. Att låta barnet få talerätt innebär större ansvar för barnet vilket skulle kunna leda till att barnet får en ökad press på sig och kan tvingas ta ställning mellan sina föräldrar. Trots många fördelar med talerätt tror vi därför inte att det idag finns ett tillräckligt genomarbetat förslag som skulle väga upp de negativa konsekvenser som talerätt skulle kunna innebära för barnet.

Om barnet ska få talerätt så instämmer vi med intervjupersonernas åsikt om att det skulle vara till barnets fördel med en annan domstolsform än den vi ser idag. Så som domstolen ser ut idag kommer den troligen aldrig utgöra ett särskilt gynnsamt klimat för barnet att göra sin röst hörd och vara delaktig i avgöranden gällande sig. Istället för att barnet ska anpassa sig efter vår domstolsform så menar vi att det är dags för domstolen att anpassa sig efter barnet. Vi skulle vilja se familjedomstolar i Sverige. Det skulle enligt vår mening vara mer förenligt med barnets bästa. Med familjedomstolar menar vi en domstolsform där ombud och domare har mer kunskap om barn och deras behov. Vi anser även att både lokaler och språket bör vara anpassat för barn om barnet ska kunna delta mer i domstolsprocessen.

Vi anser att mer barnkunskap bland ombud och domare är till barnets fördel i vårdnadstvisten. Genom ökad medvetenhet om barnets behov och rättigheter kan barnet ställas i centrum i vårdnadstvisten och risken för att barnet ska fara illa av vårdnadstvisten minimeras. Det förslag som har lagts i DS 2002:13 om att ålägga domstolen en skyldighet att inhämta upplysningar om barns inställning i vårdnads mål tror vi skulle leda till att bättre garantera barnets rätt att komma till tals. Vårdnadsutredningar, som idag är det främsta instrumentet för att tillvarata barnets röst, inhämtas inte alltid. Det är upp till ombuden och domstolen att begära in en vårdnadsutredning vilket enligt oss inte är rättssäkert för barnet. Det finns inte någon garanti för att barnet alltid ska få möjlighet att komma till tals. Ålades domstolen istället en skyldighet att

ta reda på barnets inställning så skulle vi slippa mål om vårdnad där barnet inte fått en chans att yttra sig. Baksidan med förslaget som några av våra intervjupersoner nämner är att barnet kan hamna i en situation där det pressas på en åsikt. Vi anser dock att fördelarna överväger och instämmer därför i Justitiedepartementets förslag att domstolen ska åläggas en skyldighet att inhämta upplysningar om barnets inställning i vårdnadstvisten.

Både juristerna och familjerättssekreterarna tar tillvara barnets röst i vårdnadstvister. Samtidigt som vi anser att juristerna bör ta mer ansvar för att ta tillvara barnets röst ser vi problem med det. Som vi tidigare nämnt är ”tillvaratagandet av barnets röst” familjerättssekreterarnas specifika kompetensområde och genom att juristerna tar tillvara barnets röst så gör de ett övertramp in på familjerättssekreterarnas kunskapsområde. Detta övertramp sker helt utan direktiv och vi frågar oss om det blir bra då det inte finns någon översyn att tillvaratagandet går rätt till och några anvisningar för på vilket sätt tillvaratagandet ska ske. En konsekvens av att det saknas direktiv och att ingen översyn görs angående tillvaratagandet av barnets röst är att det inte blir rättssäkert för barnet. Vi skulle därför vilja att tydliga mandat utformas för vad som är juristers respektive familjerättssekreterares ansvarsområde gällande tillvaratagandet av barnets röst.

De familjerättssekreterare vi talat med använder sig av ungefär liknande verktyg i samtal med barnen för att tillvarata barnets röst, vilket vi tror är bra. Det ger barn ungefär samma utgångspunkt att komma till tals ur ett jämlikhetsperspektiv. Däremot måste också verktygen användas på ett tillfredställande och korrekt sätt och det ansvaret ligger på den enskilda familjerättssekreteraren. Där anser vi att det kan brista ur ett rättviseperspektiv, där alla barn inte får samma utgångspunkt att komma till tals på grund av att det brister i tillämpningen av verktygen. Det anser vi även kan äventyra rättssäkerheten för barnet då resultaten av utredningen kan skilja sig på grund av brister i tillämpningen av verktygen.

Både cynismen (Brante 1987) och auktoritetsteorin (Beckman 1989) utgår från ett konfliktperspektiv. De är tillämpbara på vissa delar av vårt insamlade material men vi anser inte att de ger en helt rättvis bild av verkligheten. Utifrån cynismens (Brante 1987) perspektiv framgår samarbetet mellan jurister och familjerättssekreterare som en kamp om makt där det handlar om att slå vakt om sitt specifika kompetensområde. Vi tror att båda yrkeskåren vill framstå som kompetenta och besitta en auktoritet. Vi tror dock inte att maktbegär är den främsta drivkraften. Okunskap för varandras arbete och kompetens anser vi är den främsta orsaken till den skepsis som vi kan se i intervjumaterialet mellan yrkeskåren. Det råder inte heller enbart skepsis mellan juristerna och familjerättssekreterarna, enligt vår mening, utan vi kan även i vissa delar se att de uppfattar varandra som en tillgång i vårdnadsprocessen.

Utifrån auktoritetsteorin (Beckman 1989) framgår att familjerättssekreterarna ingår i ett byråkratiskt system. Vi kan i intervjumaterialet ana att familjerättssekreterarna vill frigöra sig ifrån socialtjänstens byråkratiska system och tror att det beror på en önskan från familjerättssekreterarnas sida att deras specifika kompetens, att ta tillvara barnets röst, ska accepteras. Det teorin påvisar tror vi inte är helt i överensstämmelse med familjerättssekreterarnas upplevelse av sin arbetsplats. I intervjuerna beskriver familjerättssekreterarna inte direkt deras upplevelse av att ingå i ett byråkratiskt system. Vi kan ändå skönja en yrkesstolthet hos dem och tror att de inte bara ser socialtjänsten som ett byråkratiskt system vilket de ingår i utan även som en arbetsplats där de har många verktyg att utföra ett professionellt arbete.

Vi anser att det är viktigt att både juristerna och familjerättssekreterare har ett barnperspektiv i deras förfarande då de direkt eller indirekt kommer i kontakt med barn i deras arbete. Allt arbete som på ett eller annat sätt berör barn och deras livsförhållanden, anser vi, bör ses utifrån barnets synvinkel för att lättare kunna förstå barnets situation och därefter ta så korrekta beslut som möjligt om barnets framtid. Juristerna kan genom vårdnadsutredningar, som familjerättssekreterarna skriver, få en inblick i barnets perspektiv och kan med hjälp av den få en bättre uppfattning om vad barnet har för åsikt i vårdnadstvisten.

Barnkunskap i kombination med en medvetenhet om att egna värderingar och erfarenheter påverkar huruvida den vuxne kan ha ett barnperspektiv. Enligt oss bör den av intervjupersonerna efterfrågade barnkunskapen i rätten tillsammans med en medvetenhet om den egna personens påverkan på arbetet i vårdnadsprocessen bidra till bättre förutsättningar för ett barnperspektiv hos dem som arbetar med vårdnadstvister.

12 KÄLLFÖRTECKNING

- Appelberg, Göte & Wetter, Ilse (1985-1986). *Barnet och rätten – en undersökning om barns processrättsliga ställning i ombändertagandemål, vårdnadsmål och verkställandemål*. Edsbruk: Akademitryck.
- Brante, Thomas (1987). Sociologiska föreställningar om professioner. I Bergryd, Ulla (red.) *Den sociologiska fantasin – teorier om sambället*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Brante, Thomas., Andersen, Heine. & Korsnes, Olav. (red.) (2001). *Sociologiskt lexikon*. Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur.
- Brante, Thomas., Fasth, Eva (1982). *Termer i sociologi*. Stockholm: Liber Förlag.
- Dahlstrand, Lotta (2004). *Barns deltagande i familjerättsliga processer*. Uppsala: Juridiska fakulteten, Uppsala universitet.
- Ewerlöf, Göran & Sverne, Tor (2004). *Barnets bästa - Om föräldrars och sambällets ansvar*. Stockholm: Norstedts Juridik AB.
- Hammarberg, Thomas (2006). *Konventionen om barnets rättigheter*. Stockholm: Regeringskansliet.
- Hindberg, Barbro (2003). *Ingen enkel fråga: barns rätt att komma till tals i social familjerätt och rättsväsende*: Allmänna barnhusets konferens 31 mars – 2 april 2003. Sundbyberg: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.
- Hobohm, Susanne (2003). *Barnets rätt*. Stockholm: Liber AB.
- Jacobsson, Ulla (1978). *Ett barns rättigheter*. Stockholm: Askild & Kärnekull.
- Kvale, Steinar (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Parry, Noel & Jose (1977). *Social closure and collective social mobility*, i Scase, Richard (red.) *Industrial Society: Calss, Cleavage and Control*. London: Allen & Unwin.
- Schiratzki, Johanna. (1997). *Vårdnad och vårdnadstvister*. Stockholm: Nordstedts Juridik AB.
- Beckman, Svante (1989). Professioner och kampen om auktoritet. I Selander, Stefan (red.) *Kampen om yrkesutövning, status och kunskap – Professionaliseringens sociala grund*. Lund: Studentlitteratur.
- Sjösten, Mats (2003). *Vårdnad, boende och umgänge*. Stockholm: Norstedts Juridik AB.
- Wessén, Elias (1979). *Våra ord, deras uttal och ursprung*. Esselte Studium.

Intervjupersonerna

Jurister:

- Bigosinski, Douglas. (2006). Intervju. 2006-04-19.
- Fredlund, Göran. (2006). Intervju. 2006-04-11.
- Rosenthal, Michelle. (2006). Intervju. 2006-04-18.
- Sundqvist, Bengt. (2006). Intervju. 2006-04-21.

Familjerättssekreterare:

- Envall, Görel. (2006). Intervju. 2006-04-12.
- Kimbel, Mona. (2006). Intervju. 2006-04-11.
- Kindstedt, Margareta. (2006). Intervju. 2006-04-19.
- Lantz, Kerstin. (2006). Intervju. 2006-04-12.

Offentligt tryck

Propositioner:

Prop. 1981/82:168	Om vårdnad och umgänge m.m.
Prop. 1990/91:8	Om vårdnad och umgänge
Prop. 1994/95:224	Barns rätt att komma till tals
Prop. 1996/97:124	Ändring i socialtjänstlagen
Prop. 1997/98:7	Vårdnad, boende och umgänge
Prop. 1994/95:224	Barns rätt att komma till tals
Prop. 2005/06:99	Nya vårdnadsregler

Departementserien

- Ds 2002:13 Utövandet av barns rättigheter i familjerättsprocesser

Statens offentliga utredningar

- SOU 1979:63 Utredning om barnets rätt
- SOU 1987:7 Barnets rätt 3. Om barn i vårdnadstvister – talerätt för barn m.m.
- SOU 1996:111 Bevakad övergång - åldersgränser för unga upp till 30 år
- SOU 1997:116 Barnets Bästa i främsta rummet. FN: s konvention om barnets rättigheter i Sverige.
- SOU 2001:72 Barnmisshandel, att förebygga och åtgärda
- SOU 2005:43 Vårdnad – Boende – Umgänge Barnets bästa, föräldrars ansvar

Direktiv

Dir. 1984:34

Dir. 2002:89

Övrigt offentligt tryck

Sveriges tredje rapport till FN: s kommitté för barnets rättigheter. Om åtgärder och framsteg för att förverkliga konventionen om barnets rättigheter. (2002). Stockholm: Socialdepartementet. Regeringskansliet

Svensk Författningssamling

FB Föräldrabalk (1949:381)

RB Rättegångsbalk (1942:740)

Lag (2003:460) Om etikprövning av forskning som avser människan

Nytt juridiskt arkiv

NJA 1995 s. 398

Internetkällor

Barnets bästa (2005). (www-dokument) (2006-05-15). *Barnombudsmannens synpunkter på frågor om vårdnad, boende och umgänge* Stockholm: Barnombudsmannen.

<<http://www.bo.se/Adfinity.aspx?pageid=5030>>

Bilson, Andy & White, Sue (2005). (www-dokument) (2006-06-05). *Representing children's views and best interests in court: an international comparison*. Child Abuse Review Vol. 14.

<www.interscience.wiley.com> DOI: 10.1002/car.902

BR 2004:06 (www-dokument) (2006-05-15). *Upp till 18*. Stockholm: Barnombudsmannen, Statistiska centralbyrån.

<<http://www.bo.se/Files/publikationer,%20pdf/Upp%20till%2018%202004.pdf>>

Domstolsverket (2006). (www-dokument) (2006-05-15). *Domstolsstatistik – Official Statistics of Sweden. Court Statistics 2005*. Jönköping: Domstolsverket.

<http://www.dom.se/Publikationer/Statistik/Domstolsstatistik_2005.pdf>

Mattsson, Titti (1998). (www-dokument) (2006-06-04). *Socialvetenskaplig tidskrift nr 1 • 98*

<<http://www.socwork.gu.se/svt/ARTIKLAR/1998/MATTSSON.PDF>>

Rejmer, Annika (2003). (www-dokument) (2006-05-24) *Vårdnadsvister - En rättssociologisk studie av tingsrätts funktion vid handläggning av vårdnadskonflikter med utgångspunkt från barnets bästa*.

<http://theses.lub.lu.se/postgrad/search.tkl?field_query1=pubid&query1=soc_417&recordformat=display>

Socialstyrelsen (2004) (www-dokument) (2006-06-06). *Glimtar av barn från vårdnads-, boende- och umgängsdomar 1999 respektive 2002*. Artikelnr. 2004-131-30.

<<http://www.socialstyrelsen.se/NR/rdonlyres/E2153C0A-13EA-437B-A0FF-8C71BA8F15AE/2774/200413130.pdf>>

Uppslagsverk

Nationalencyklopedin (1994). *Nationalencyklopedin – Ett uppslagsverk på vetenskaplig grund utarbetat på initiativ av statens kulturråd*. Höganäs: Bokförlaget Bra böcker AB.

BILAGOR

Bilaga 1- Intervjuguide

I svaren får du gärna ge *konkreta exempel* om du kommer på något vilket kanske underlättar för oss att relatera till.

1. Namn, arbetsplats. Vill du berätta lite kort om din utbildningsbakgrund, yrkeserfarenhet och om/på vilket sätt du kommer i kontakt med barn i vårdnadstvister?

Barnets röst idag

2. På vilket sätt upplever du att barnet kommer till tals i vårdnadstvister?
3. Anser du utifrån dina erfarenheter av vårdnadstvister att barnets åsikt lyfts fram?
  - a. När fungerar det?
  - b. När fungerar det ej?
4. Anser du att barnet alltid bör komma till tals i vårdnadstvister?
  - a. Motivera
5. Hur gör du som jurist/familjerättssekreterare då barnet i en vårdnadsvist uttrycker olika viljor?
6. Hur gör du som jurist/familjerättssekreterare då barnet i en vårdnadsvist inte uttrycker någon vilja?
7. Anser du att barnets vilja alltid är till barnets bästa?
  - a. Hur gör du som jurist/familjerättssekreterare i en situation då du bedömer att barnets vilja inte är till barnets bästa?
  - b. Vilka faktorer kan påverka att barnets vilja går före barnets bästa?

Arbetsmetod

8. Hur kan du i din yrkesroll ta tillvara barnets röst?
  - a. Arbetsmetoder/verktyg
  - b. Åldersanpassat
  - c. Situationsanpassat
  - d. Andra informanter
9. Berätta hur ditt möte med barnet ser ut. (Ålder)
  - a. Antal samtal?
  - b. Vart träffar du barnet?
  - c. Hur länge?
  - d. Samtalsmetod?
  - e. Konstellationer?

Gällande rätt

10. Anser du att gällande rätt garanterar barnets rätt att komma till tals samt att hänsyn tas till barnets vilja? (6:2 b FB & BK art. 12)
  - a. Motivera

11. I lagen sägs att hänsyn ska tas till barnets vilja utifrån *ålder och mognad*.
  - a. Vad är din tolkning av *ålder och mognad*
  - b. Hur arbetar du utifrån det?
  - c. Svårigheter/möjligheter

12. I Europarådets *Konvention om utövandet av barns rättigheter* menar man att en åldersgräns för då barn får komma till tals skulle vara till barnets fördel. Det skulle garantera att barn över en viss ålder verkligen får uttrycka sin vilja. Vad anser du om detta?
  - a. I den SOU utredning som kom förra året föreslås att alla barn ska få komma till tals i vårdnadstvister och att domstolen ska åläggas en skyldighet att utröna om barnet har en viljeinriktning. Vad anser du om det?

13. Upplever du att barnet har tillräckligt med rättigheter i vårdnadstvister som leder till att barnets vilja ska beaktas?
  - a. Behöver barnen få mer rättigheter att få uttrycka sin vilja i vårdnadstvister än vad de har idag?
  - b. Finns det andra sätt/verktyg som du tror bättre skulle stärka barnets ställning?
    - Talerätt (part i rättegång)
    - Processbehörighet (föra sin egen talan i rätten) (Om en person saknar processbehörighet måste dennes talan föras av en ställföreträdare.)
    - Särskild ställföreträdare (Ställföreträdare för ett barn är dess förmyndare).

Utifrån profession

14. Som jurist/familjerättssekreterare, anser du att du har ett ansvar för att barnet ska komma till tals i vårdnadstvister?
  - a. På vilket sätt?
  - b. I vilka sammanhang?

Bilaga 2 - Informationsbrev

2006-06-12

Hej!

Tack för att du tar dig tid för en intervju **tisdagen den 12 april kl. 10.00**. Här kommer den information som vi lovade att skicka till dig.

Vi heter Zara Magnusson och Lina Rönnerblad och är studenter vid Ersta Sköndal högskola. Vi skriver vår C-uppsats om hur olika yrkeskårer uppfattar tillvaratagandet av barnets röst i vårdnadstvister samt att undersöka hur gällande lagstiftning söker garantera barnets rätt att komma till tals. Uppsatsen skall slutföras inom 10 veckor.

Vår tanke är att intervjua 4 familjerättssekreterare och 4 jurister som kommer i kontakt med barn i vårdnadstvister. Detta för att belysa barnets röst i vårdnadstvister ur två perspektiv.

Du har blivit tillfrågad om att bli intervjuad eftersom du i din position kan besitta goda kunskaper/erfarenheter om barnets röst i vårdnadstvister. Intervjun kommer att ta ungefär en timme och kommer att spelas in på ljudfil.

Ditt deltagande är frivilligt och du har rätt att när som helst avbryta din medverkan. Materialet kommer att hanteras varsamt och förstöras då bearbetning är slutförd. Om du vill så får du gärna ta del av vår färdiga uppsats. Uppsatsen kommer även att finnas tillgänglig på Sköndals högskolebibliotek.

Om du har frågor kring eller synpunkter på intervjun eller något i anslutning till denna kan du kontakta Zara Magnusson (zara_magnusson@yahoo.se) eller Lina Rönnerblad (lina.ronnerblad@bostream.nu) eller vår handledare Julia Grosse (julia.grosse@esh.se).

Med vänliga hälsningar

Lina Rönnerblad och Zara Magnusson

Bilaga 3 - Samtyckesbrev

Brev om informerat samtycke

Vi heter Zara Magnusson och Lina Rönnerblad och är studenter vid Ersta Sköndal Högskola. Vi skriver vår C-uppsats om hur olika yrkeskårer uppfattar tillvaratagandet av barnets röst i vårdnadstvister samt hur gällande lagstiftning söker garantera barnets rätt att komma till tals. Uppsatsen skall slutföras inom 10 veckor.

Du har blivit tillfrågad om att bli intervjuad eftersom du i din position kan besitta goda kunskaper/erfarenheter om barnets röst i vårdnadstvister. Intervjun kommer att ta ungefär en timme.

Vi vill att du skall känna dig trygg och säker under och efter intervjun. Ditt deltagande är frivilligt och du kan när som helst avbryta intervjun eller avböja att svara på vissa frågor. Resultatet av intervjun kommer att presenteras på ett sådant sätt att inga känsliga uppgifter om dig som privatperson lämnas ut. Under den tid intervjumaterialet bearbetas kommer det att förvaras oåtkomligt för obehöriga – därefter kommer det inom rimlig tid att förstöras.

Genom intervjun bidrar du till ökad kunskap om rådande förhållanden kring hur barnet kommer till tals i vårdnadstvister.

Om du har frågor kring eller synpunkter på intervjun eller något i anslutning till denna kan du kontakta oss Zara Magnusson (zara_magnusson@yahoo.se) eller Lina Rönnerblad (lina.ronnerblad@bostream.nu) eller vår handledare Julia Grosse (julia.grosse@esh.se).

Jag har tagit del av ovanstående:

_____ Datum: _____

Namnförtydligande:

_____